

SOSIALØKONOMEN

2-3

FEBRUAR / MARS 1964

AV INNHOLDET:

Pengepolitisk lovgivning

Utdannelsesprognoser

Hjemmeindustriens finansierings-
problemer

Jordbrukspolitisk
våronn

SOSIALØKONOMEN

TIDLIGERE STIMULATOR

Utgitt av Sosialøkonomisk Samfunn

Redaktører :

EGIL BAKKE

ESKILD JENSEN

Redaksjonssekretær: ARNE FAYE

Studentredaktør: TORE LINDHOLT

Nr. 2/3 - 18. årgang - Februar/Mars 1964

Hellige kuer

Da Stortinget i fjor høst behandlet statsbudsjettet for 1964 ble det klart at Regjeringens forslag om å heve bensinavgiften ikke ville få tilslutning. Den argumentering som syntes å være avgjørende for Stortingets stillingtagen var at denne avgiftsforhøyelse ville ramme distriktene. Nå er det temmelig klart at bare en brøkdel av de 90 mill. kroner som avgiftsforhøyelsen var beregnet å innbringe i virkeligheten ville direkte ha rammet distriktene. Men motstanderne av avgiftsforslaget regnet kanskje med at dette var det beste argument de kunne anføre og seiret på det.

Nå når saken etterhvert er kommet litt på avstand kan det være grunn til å drøfte visse prinsipielle sider av den. For det første er det grunn til å rope varsku mot at et bestemt økonomisk mål — f. eks. distriktutbyggingen — skal tillegges slik vekt at man ikke kan tillate seg å gjøre noe som kan påstås å gå i mot en slik målsetting. Det må være klart at distriktutbyggingen må fremmes med mange midler, men hvis kravet skal bli at intet som kan virke i motsatt retning skal kunne tillates, da er det innført en binding av den økonomiske politikks handlemuligheter som kan vise seg å være ganske avgjørende.

Et tilsvarende eksempel finner vi i Stortingets behandling av skatteprogresjonen. Der finner vi at et økonomisk mål om jevn inntektsfordeling — som har tilslutning av de fleste — blir presset så langt at skatteprogresjonen er blitt en urimelighet. Grunnen er at flertallet i Stortinget ikke har villet akseptere noe skattetiltak som isolert sett går imot målsettingen om jevn inntektsfordeling. Det som skjer er da i realiteten en overbelastning av dette ene virkemiddel, mens en jevn inntektsfordeling mellom folk og mellom landsdelene og yrkene, må søkes oppnådd ved bruk av en rekke virkemidler.

Det ser ut til å kunne trekkes flere konklusjoner av disse og liknende begivenheter.

For det første er det en uheldig tendens til å unnlate å turde ta «upopulære» standpunkter — dette ser ut til å gjelde både i Stortinget, Regjering, næringsorganisasjoner og i pressen.

Videre ser det ut til at vi begynner å få en del hellige kuer i den økonomiske politikk. Akkurat som de hellige indiske kuer er en alvorlig hindring for moderne husdyrbruk, er tabuforestillingerne rundt bl. a. distriktutbygningspolitikken og inntektsutjevnningen alvorlige hindringer for å sette i verk tiltak som ut fra en totalbetraktning er nødvendige.

NY PENGE- POLITISK LOV- GIVNING

De forslag den penge- og kredittpolitiske komité — hvor direktør Knut Getz Wold var formann, har kommet med, vil utvilsomt vekke strid og skape diskusjon i tiden framover. Er de foreslåtte lovbestemmelser nødvendig virkemidler for at det skal kunne føres en effektiv økonomisk politikk eller unødvendige restriksjoner på kredittlivet? I denne artikkel gis en oversikt over bakgrunnen for komitéens oppnevning og de forslag den har kommet med.

Den penge- og kredittpolitiske komité som ble oppnevnt ved kongelig resolusjon av 11. november 1960 har nylig avgitt sin innstilling.

Som de fleste vil vite var bakgrunnen for oppnevningen av komiteen de drøftinger som i slutten av 1950-årene fant sted i Samarbeidsnemnda om prinsipielle spørsmål i penge- og kredittpolitikken. Etter anmodning fra Finansdepartementet begynte Samarbeidsnemnda å utarbeide en redegjørelse om de virkemidler i penge- og kredittpolitikken som det på bakgrunn av de økonomiske og institusjonelle forhold i Norge kunne komme på tale å ta i bruk. Det viste seg imidlertid å være tildels sterk meningsforskjell så vel mellom representantene for myndighetene på den ene siden og representantene for enkelte av de private kredittinstitusjoner på den andre, og også mellom de forskjellige grupper av disse kredittinstitusjoner innbyrdes. Det var også betydelig prinsipiell uenighet mellom de oppnevnte sakkyndige om sentrale spørsmål i penge- og kredittpolitikken.

For å kunne nå fram til enstemmige tilrådinger om bankpolitiske og pengepolitiske spørsmål, måtte Samarbeidsnemnda gi avkall på å drøfte bruken av de pengepolitiske virkemidler på prinsipielt grunn-

lag. En rammeavtale om kredittpolitikken i fire-års perioden 1960—64 ble inngått, og Samarbeidsnemnda tilrådte at den prinsipielle drøfting av de penge- og kredittpolitiske virkemidler skulle finne sted i en særskilt komité. Det var en forutsetning at komiteen skulle avgi sin innstilling så tidlig at myndighetene kunne ta standpunkt til penge- og kredittpolitikken innen rammeavtalen løp ut.

Komiteen fikk som hovedoppgave å utarbeide en redegjørelse om de virkemidler i penge- og kredittpolitikken som det på bakgrunn av de økonomiske og institusjonelle forhold i Norge kunne være hensiktsmessig å ta i bruk, og i den utstrekning det var mulig å gi en begrunnet preferering av de forskjellige virkemidler.

De virkemidler komiteen burde gjøre rede for var bl. a. penge- og kredittpolitiske avtaler, statens lånepolitikk og markedsoperasjoner, bestemmelser om plasseringsplikt, innskottsreservekrav, rentepolitikk, emisjonskontroll og regulering av de forskjellige former for konsum-kreditt. I den utstrekning komiteen fant at det penge- og kredittpolitiske lovverket burde utbygges og gjøres mer rasjonelt, burde komiteen legge fram konkrete lovforslag.

Det var en forutsetning at ko-

miteen skulle gå inn på både de prinsipielle og praktiske sider ved de forskjellige kredittpolitiske virkemidler og den betydning bruken av disse virkemidler kunne ha under de økonomisk-politiske og institusjonelle forhold det kunne regnes med i årene framover.

I det følgende er det gitt et kort sammendrag av de viktigste av komiteens tilrådinger.

Komiteen uttaler innledningsvis at på grunn av forholdet til Det europeiske økonomiske fellesskap har spørsmålet om de mer langsiktige perspektiver vært preget av særlig stor usikkerhet i den tid komiteen har vært i arbeid. Komiteen har ikke hatt tilstrekkelig grunnlag for å utrede i detalj andre alternativer for penge- og kredittpolitikken i Norge enn de som i alt vesentlig er knyttet til de eksisterende forpliktelser overfor utlandet. Det er imidlertid klart at hvis Norge fullt ut skulle bli med i en vidtgående økonomisk integrering i Vest-Europa, ville det etter hvert endre forutsetningene for den innenlandske penge- og kredittpolitikk meget sterkt.

Komiteen har ellers i sin innstilling lagt stor vekt på de institusjonelle betingelser for penge- og kredittpolitikken. Den har bl. a. drøftet konsentrasjonen i det private bankvesen, fremveksten av nye

kredittinstitutter, betydningen av de offentlige kredittinstitusjoner, lovmessige og sedvanemessige bindinger i kredittsystemet, penge- og kapitalmarkedet og den kredittpolitiske betydning av organiseringen av pensjonssparingen. Et av de områder der komiteen har kommet med konkrete tilrådinge, gjelder de såkalte finansieringsinstitutter som ikke er underlagt penge- og kredittpolitisk kontroll på samme måte som banker og forsikrings-selskaper. For å skaffe bedre oversikt over finansieringsinstituttene virksomhet foreslår komiteen at det etableres en ny lov som pålegger selskaper, stiftelser og sammenslutninger som i næring har til hovedformål å yte eller formidle kreditt, å gi melding til Norges Bank om sin virksomhet.

Et hovedpunkt i innstillingen er omtalen av samarbeidet mellom myndighetene og kredittinstitusjonene og forholdet mellom avtalesystemet og den penge- og kredittpolitiske lovgivning. Komiteen mener at en fortsatt bør bygge på avtaler i penge- og kredittpolitikken, men det er i komiteen delte meninger om i hvilken grad avtalesystemet bør kombineres med lovbestemmelser. Et flertall bestående av *formannen, Dragland, Johansen, Løkke og Tveite* mener at myndighetene til enhver tid bør kunne disponere over virkemidler som gjør det mulig bl. a. å påvirke omfanget og sammensetningen av kreditt-tilgangen. Hvis det i en bestemt situasjon ikke skulle lykkes å nå fram til enighet med kredittinstitusjonene om hovedelementene i en påtenkt avtale, eller hvis det på tross av en slik avtale skulle finne sted en uheldig utvikling, f. eks. i form av en utilsiktet og uønsket kreditt ekspansjon, må myndighetene ha adgang til å bruke andre virkemidler for å oppnå de oppstilte mål, om nødvendig ved å ta i bruk nye lovbestemmelser.

Etter flertallets oppfatning vil det alltid være grunnlag for et samarbeid mellom myndighetene og kredittinstitusjonene uansett omfanget av den kredittpolitiske lovgivning og karakteren av de lovbestemmelser som til enhver tid måtte være tatt i bruk. Også i dag er penge- og kredittpolitikken delvis basert på offentlige regulerings tiltak med hjemmel i en fullmaktslovgivning. Dette gjelder bl.

a. emisjonskontrollen med partialobligasjonslån. På den annen side inneholder fullmaktslovgivningen også bestemmelser som aldri har vært tatt i bruk, slik som rentelovens § 2 om adgang til å regulere kredittinstitusjonenes utlånsrentesatser. Fra andre land som Sverige, Storbritannia og Nederland kan det hentes en rekke eksempler på at myndighetene gjennom lengre tid har hatt til dels meget vidtgående fullmakter til å sette i verk forskjellige offentlige regulerings tiltak uten at denne adgangen noen gang har vært brukt.

Hittil har de norske myndigheters reguleringsadgang med hjemmel i penge- og kredittpolitiske lovbestemmelser vært relativt begrenset sammenliknet med mange andre land. Dette henger sammen med at det i de senere år har vært et nært samarbeid mellom myndighetene og de private kredittinstitusjoner og at en har søkt å nå fram til enighet om retningslinjer for penge- og kredittpolitikken uten å sette i verk offentlige regulerings tiltak i større omfang.

Selv om det eksisterer en fullmaktslovgivning, kan det være behov for å diskutere i hvilket omfang lovbestemmelsene skal tas i bruk og hvorledes de skal nyttes innenfor de gitte fullmakter. En rasjonalisering og utbygging av lovgivningen behøver heller ikke på noen måte å bety at det legges mindre vekt på avtalesystemet. På mange områder gir avtaleordningen mulighet for større selektivitet og effektivitet i kredittpolitikken enn et system basert på offentlige reguleringsbestemmelser. Det forhold at det foreligger en avtale, gjør også at partene i større grad vil føle seg forpliktet til og interessert i å få tingene til å gå som forutsatt.

Utviklingen i de senere år er i seg selv et klart bevis på at det går an å kombinere et avtalesystem med bruk av lovbestemmelser, og etter flertallets oppfatning er dette også den veien en bør gå i framtiden. Hovedvekten vil fortsatt kunne legges på avtalesystemet, kombinert med bruk av visse lovbestemmelser. Men det kan samtidig være hensiktsmessig å ha en mer utbygd kredittpolitisk lovgivning i beredskap.

Et annet forhold som også har betydning i denne sammenheng, er

at mange spare- og kredittformidlingsinstitusjoner i dag faller utenfor den pengepolitiske kontroll som banker og forsikrings-selskaper er underlagt. Det gjelder både pensjonsinretninger og en lang rekke finansieringsinstitutter som etter hvert kan komme til å spille en stadig større rolle i kredittformidlingen. Disse typer av institusjoner har heller ingen fellesorganisasjon som kan være representert f. eks. på møter i Samarbeidsnemnda. Hvis de skal bringes inn under større pengepolitisk kontroll, er det — slik flertallet ser det — i dag neppe noen annen mulighet for å oppnå dette enn ved å utvide myndigheten til å sette i verk offentlige regulerings tiltak.

Ut fra slike premisser har flertallet utarbeidet utkast til lov om adgang til regulering av penge- og kredittmessige forhold. I følge utkastet skal Kongen innenfor rammen av de vedtak Stortinget treffer, kunne utferdige bestemmelser om likviditetsreserver, minsteinnskudd i Norges Bank, plasseringsplikt, renteregulering og emisjonskontroll samt gi forskrifter til direkte regulering av omfanget av kredittinstitusjonenes utlånsvirksomhet. Kongen skal hvert år sende Stortinget melding om retningslinjene for penge- og kredittpolitikken det kommende år. Likeledes skal han i melding til Stortinget gi en nærmere redegjøring for den politikk som har vært fulgt det siste år.

Denne loven er i tilfelle ment å skulle erstatte innskottsreserve-loven av 28. juni 1952 og den midlertidige rentelov av 17. juli 1953.

Komiteens medlem *Løkke* har ikke kunnet tiltre flertallets forslag om generelle reservekrav i forhold til forvaltningskapitalen i forretnings- og sparebankene (§§ 4—6 i lovutkastet). På den annen side har enkelte av de foreslåtte lovbestemmelser fått tilslutning også fra mindretallet *Moe, Myrvoll og Nossen*.

Flertallets tilrådinge innebærer at lovbestemmelsene i prinsippet får karakter av «beredskapslovgivning», dvs. at de blir fullmaktsbestemmelser som myndighetene kan ta i bruk om det blir nødvendig. Dette er også den fremgangsmåte som er nyttet i Sverige.

Komiteens medlem *Moe* er ikke enig i flertallets prinsipielle be-

traktninger om forholdet mellom avtalesystemet og lovgivningen. Etter hans syn må avtalesystemet betraktes som et alternativ til en mer omfattende penge- og kredittpolitisk fullmaktslovgivning, og i valget mellom de to alternativer bør avtalesystemet foretrekkes.

Moe tilrår visse endringer i den eksisterende lovgivning. Han mener at innskuddsreserverloven bør opprettholdes og utvides og søkes bragt i anvendelse i større utstrekning enn hittil. Emisjonskontrollen bør opprettholdes foreløpig. Det samme gjelder visse bestemmelser i renteloven som bør utvides til å gjelde også andre kredittinstitusjoner. Videre forutsetter også Moe en valutaloggivning som muliggjør kontroll over utenlandsopplåningen i den utstrekning dette er forenlig med internasjonale avtaler. På bakgrunn av disse og andre tilrådingar vedrørende rentepolitikken m. v. mener Moe at kredittavtalene etter det mønster som en hittil har fulgt, vil være et tilstrekkelig supplement til de øvrige pengepolitiske virkemidler. Avtalesystemet har vist seg som et smidig, elastisk og hensiktsmessig system og bør ikke avløses av en videregående pengepolitisk lovgivning, og en videregående kombinasjon av de to systemer bør frarådes. Etter hans mening er en kombinasjon den sletteste løsning.

Komiteens medlem *Myrvoll* kan ikke helt ut slutte seg til flertallets betraktninger om forholdet mellom avtalesystemet og en pengepolitisk lovgivning. Etter hans mening er en av fordelene ved avtalesystemet at de på mange områder gir mulighet for større selektivitet og effektivitet i kredittpolitikken såvel når det dreier seg om kvalitative som kvantitative reguleringer. I den utstrekning en ønsker å nytte avtalesystemet og derved oppnå disse fordeler, bør en etter *Myrvolls* mening vise varsomhet med å ha liggende i beredskap lovbestemmelser som egentlig ikke tenkes brukt, men som kan bli oppfattet som press. De erfaringer en har høstet ved bruken av avtalesystemet i Norge er etter hans mening så gode at en bør betenke seg grundig før en tar skritt som kan være egnet til å undergrave det som hittil er bygget opp.

Komiteens medlem *Nossen* er som komiteens øvrige medlemmer

av den oppfatning at en bør bygge på avtalesystemet. Han mener at frie forhandlinger vil gi en langt gunstigere og mer elastisk ordning. I motsetning til flertallet mener han imidlertid at det vil være meget uheldig om en lager lovbestemmelser som dekker samme forhold som avtalesystemet tar vare på. Under alvorlige krisesituasjoner vil det være all grunn til å anta at kredittinstitusjonene vil være spesielt lydhøre for myndighetenes ønsker om en avtale om penge- og kredittpolitiske spørsmål. *Nossen* slutter seg for øvrig til den utdypning av disse spørsmål som komiteens medlem Moe har foretatt i sin dissens.

Komiteen gjør detaljert rede for bruken av de enkelte typer av penge- og kredittpolitiske virkemidler i Norge, og gir også en oversikt over en del av de virkemidler som har vært brukt i andre land. Komiteens tilrådingar om de enkelte virkemidler kan kort oppsummeres slik:

Når det gjelder renten, anfører komiteen at det verken ad teoretisk vei eller ved empiriske undersøkelser har vært mulig å fastslå noen klar og stabil sammenheng mellom renten og utviklingen av sparingen og etterspørselen etter kreditt. I den grad en slik sammenheng er tilstede, vil det dessuten som regel ta relativt lang tid fra en renteendring settes i verk til den får noen virkning på realøkonomien.

På grunn av den usikkerhet som rår med hensyn til rentens virkning på sparingen og investeringene, finner komiteen generelle renteendringer lite egnet som et middel til å motvirke fluktuasjoner i den totale etterspørsel. Det er komiteens oppfatning at hovedvekten i pengepolitikken bør legges på midler som mer direkte virker inn på kredittinstitusjonenes likviditet og utlånsevne og dermed på tilbudet av kreditt. Etter komiteens mening er det spesielt av betydning at renten på langsiktige lån som spiller en stor rolle for finansieringen av langsiktige og kapitalintensive investeringer, holdes relativt stabil under skiftende konjunkturførhold, og at den konjunkturmessige regulering av disse investeringer skjer med midler der virkningen på forhånd kan beregnes mer presist.

Når det gjelder renten på kortsiktige lån, er hensynet til finansieringen av utenrikshandelen alene en viktig grunn til at den ikke bindes til et konstant nivå over en lengre periode. Også andre hensyn kan tale for større fleksibilitet i den korte enn i den lange rente selv om renteendringer etter komiteens oppfatning må spille en underordnet rolle som virkemiddel i konjunkturpolitikken.

Ut fra disse vurderinger tilrår komiteen at den lange rente søkes holdt noenlunde stabil under skiftende konjunkturførhold og reguleres ut fra hensynet til investeringsaktiviteten på lengre sikt. I den grad det er forenlig med opprettholdelsen av en relativt stabil rente på langsiktig lån, foreslås renten på kortsiktige lån nyttet som et mer fleksibelt ledd i konjunkturpolitikken.

Betingelsen for en slik rentepolitikk er imidlertid at den tradisjonelle binding som vi har i vårt land mellom den kortsiktige og langsiktige rente svekkes. Komiteen tilrår derfor at bankenes innlåns- og utlånsrenter ikke umiddelbart knyttes til diskontoen, og at endringer i rentesatsene for pantelån og ihendehaverobligasjonslån blir drøftet mellom myndighetene og kredittinstitusjonene før de settes i verk. Det tilrås likeledes at endringer i innskuddsrentesatsene blir gjenstand for drøftelse med Norges Bank og Finansdepartementet før de settes i verk.

Videre tilrår komiteen, med visse reservasjoner fra enkelte medlemmer, at diskontoklausuler for fremtiden ikke tas inn i statens obligasjonslån eller i obligasjonslån som formidles av kredittinstitusjonene, og at kredittinstitusjonene søker å gjennomføre den praksis å gi pantelån mot fast rente over lengre perioder, f. eks. 5—10 år. Et flertall av komiteen tilrår dessuten at i tilfelle enighet ikke kan oppnås mellom myndighetene og kredittinstitusjonene om innskudd- og utlånsrentesatsene, bør myndighetene ha lovmessig adgang til å regulere rentesatsene.

Diskontoens hovedoppgave i pengepolitikken vil etter komiteens forslag være å påvirke kredittinstitusjonenes kortsiktige utlånsrentesatser.

Medlemmene *Løkke*, *Moe* og *Nos-*

sen har særuttalelser til komitéens renteforslag. Løkke mener det er riktig å nytte Norges Banks diskonto som retningsviser for det rentenivå som myndighetene anser for å være det rette, og at det herunder tas sikte på de mer langsiktige tendenser. Han tar videre avstand fra forslaget om at diskontoklausuler i obligasjons- og pantelån for fremtiden ikke skal tillates og at pantelånsrenten bør bindes i 5 å 10 år.

Komiteens medlem Moe gir sin betingede tilslutning til tilrådingene angående rentepolitikken, men tar avstand fra direkte renteregulering. Han er dessuten ikke enig i at generelle renteendringer finnes lite egnet som middel til å motvirke fluktuasjoner i den totale etterspørsel. Nossen slutter seg stort sett til Moes synspunkter.

Om markedsoperasjoner uttaler komiteen at slike operasjoner bør søkes gjort til et effektivt pengepolitisk virkemiddel også i vårt land, spesielt med sikte på å utjevne sesongmessige variasjoner og å motvirke mindre fluktuasjoner i likviditeten på grunn av konjunktursvingninger. Komiteen foreslår at Norges Bank forestår markedsoperasjonene og får overført statskasseveksler og kortsiktige statsobligasjoner for et passende beløp til dette bruk. For å gjøre markedsoperasjonene effektive — men også ut fra andre motiver — går et flertall av komiteen inn for at bankene ved lov eller avtale pålegges likviditetsreservekrav i pengepolitisk øyemed. En fraksjon på fire medlemmer mener dessuten at en adgang til direkte regulering av kredittinstitusjonenes rentesatser kan ha betydning for å hindre at bankene motvirker markedsoperasjoner ved å forhøye renten på sine innskudd i konkurranse med renten på kortsiktige statspapirer.

Komitéens medlem Løkke ser med atskillig tvil på komiteens tilråding angående markedsoperasjoner bl. a. fordi det i vårt land ikke foreligger de institusjonelle og strukturelle betingelser for slike operasjoner.

For å få det best mulige grunnlag for penge- og kredittpolitikken er det i komiteen enighet om at det er nødvendig for myndighetene å ha kjennskap til de rente- og provisjonssatser som kredittinstitusjonene nytter. Komiteen er derfor av

den oppfatning at bestemmelsen i § 1 i den någjeldende rentelov (lov av 17. juli 1953 nr. 30) om plikt for kredittinstitusjonene til å melde til Norges Bank de rente- og provisjonssatser som de nytter ved innlån og utlån, bør opprettholdes. Meldeplikten bør etter komiteens mening gjelde alle private kredittinstitusjoner som det er praktisk mulig å pålegge en slik plikt. Det vil si — foruten de institusjoner som er nevnt i någjeldende lov — private pensjonskasser og pensjonsfond, tariffestede pensjonsordninger godkjent som bedriftspensjonsordninger etter skattelovens regler samt andre kredittinstitusjoner som i næring har til hovedformål å yte eller formidle kreditt.

I spørsmålet om myndighetenes adgang til direkte regulering av kredittinstitusjonenes rentesatser har komiteen delt seg i et flertall og et mindretall.

Flertallet som består av *formannen, Dragland, Johansen, Løkke og Tveite* er av den oppfatning at myndighetene bør ha lovmessig adgang til å regulere kredittinstitusjonenes rentesatser, mens de øvrige tre medlemmer ikke finner å kunne tilrå en slik reguleringsadgang. Flertallets forslag angående direkte regulering omfatter adgang for Kongen til å kunne utferdige forskrifter om høyeste og laveste rente for de forskjellige typer av innlån og om høyeste rente for utlån. Likeledes skal Kongen etter forslaget kunne fastsette at rentesatser ikke skal kunne endres uten etter samtykke fra Norges Bank. Forslaget om at Kongen skal kunne regulere maskimalsatsene for utlån og fastsette at rentesatser ikke skal kunne endres uten etter samtykke fra Norges Bank, svarer stort sett til bestemmelsene i § 2 i den någjeldende rentelov. Det nye i flertallets lovforslag er at Kongen også skal kunne utferdige forskrifter om høyeste og laveste rente for de forskjellige typer innlån.

Det er i komiteen enighet om at det bør etableres lov hjemmel for en ny reservekravsordning for forretnings- og sparebankene til erstatning for den eksisterende innskottsreserve lov av 28. juni 1952 med sikte på å skape et mer fleksibelt og mer effektivt virkemiddel enn det gjeldende system.

Det er imidlertid i komiteen delte meninger om hvor omfattende reservekravsystemet bør være og hvordan reglene bør utformes i detalj. Et flertall av komiteen bestående av *formannen, Dragland, Johansen, Myrvoll og Tveite* foreslår at det i de nye lovbestemmelser åpnes adgang til å kunne pålegge forretnings- og sparebankene en kombinasjon av flere typer av reservekrav. Flertallets forslag går ut på at forretnings- og sparebankene skal kunne pålegges å holde en likviditetsreserve basert på bankenes samlede forpliktelser med visse unntak. I likviditetsreserven foreslås inkludert de viktigste aktiva som ikke gjelder lån til kommuner og private. Det vil si bankenes kassebeholdning, innskott i Norges Bank, innestående på postgirokonto, innskott i innenlandske og utenlandske banker, norske statskasseveksler samt norske stats- og statsgaranterte obligasjoner med visse unntak. Etter forslaget skal imidlertid Kongen kunne bestemme at en del av likviditetsreserven skal dekkes ved innskott på foliokonto i Norges Bank. Ordningen skal derved delvis kunne nyttes som et system med minsteinnskott i sentralbanken med de fordeler dette system har. Videre foreslår flertallet at det åpnes adgang for Kongen til å bestemme at øking i innskott og lån fra utenlandske innskytere og långivere pålegges et eget reservekrav som i sin helhet skal dekkes ved innskott på foliokonto i Norge Bank. Flertallet tilrår dessuten at det uavhengig av de foran nevnte reservekrav beregnet på bankenes totale gjeldsforpliktelser (med visse unntak) og på innskott og lån fra utlandet, gis adgang til å pålegge forretnings- og sparebankene et særskilt reservekrav beregnet på grunnlag av utlånsøkningen. Dette forslag har også fått tilslutning fra komitéens medlem Løkke som ikke har kunnet slutte seg til tilrådingene ovenfor om reservekrav basert på gjeldsforpliktelsene.

Komitéens medlemmer Moe og Nossen gir i prinsippet tilslutning til en utvidet innskottsreserve lov, men frarår lovbestemmelser som ut fra pengepolitiske motiver pålegger bankene å holde en del av forvaltningskapitalen i andre spesielle former for likvider enn innskott i Norges Bank. Disse med-

lemmer gir sin tilslutning til at beregningsgrunnlaget for de gjeldende innskottsreservebestemmelser ifølge loven av 1952 utvides til å gjelde tidsinnskott og også andre innskott i mellomregning med andre innenlandske banker enn a vista-innskott. Disse medlemmer vil også kunne gi sin tilslutning til at innskottsreservebestemmelsene omfatter innskott fra utenlandske banker for egen regning og lån i utenlandsk valuta.

Medlemmene Moe og Nossen stiller seg meget tvilende til spørsmålet hvorvidt det bør kunne fastsettes særlige prosentsatser for innskott i fremmed valuta og innlån i utenlandsk valuta. De vil dog ikke prinsipielt gå imot at der også gis adgang til å etablere særlige innskottsreserveregler for så vidt angår denne spesielle sektor.

Når det gjelder reservekrav på utlånsøkingen, er Moe og Nossen uenig med flertallets syn og frarår at det etableres lovhjemmel for et slikt reservekrav.

Delvis med sikte på å regulere likviditeten i kredittsystemet og delvis for å påvirke kanaliseringen av sparemidler tilrår et flertall av komiteén — *formannen, Dragland, Johansen, Løkke og Tveite* — at det etableres lovmessig hjemmel til å pålegge forretnings- og sparebanker, livsforsikringsselskaper, private og kommunale pensjonskasser og pensjonsfond samt tariffestede pensjonsordninger godkjent som bedriftspensjonsordninger etter skattelovens regler plikt til å plassere en del av sine midler i obligasjoner. Det er fra flertallets side understreket at plasseringsplikten ikke er ment som en permanent reguleringsordning. Spesielt når det gjelder banker og livsforsikringsselskaper, burde det etter flertallets mening også i fremtiden være mulig å løse plasseringsspørsmålet gjennom avtaler. Flertallet viser i denne forbindelse til at hele komiteén går inn for å opprettholde avtalesystemet.

Flertallets forslag innebærer at kredittinstitusjonene skal kunne pålegges å plassere inntil 60 prosent av økingen i forvaltningskapitalen i statsobligasjoner, statsgaranterte obligasjoner eller andre ihendehaverobligasjoner. Det skal dog gjelde den begrensning i plasseringsplikten at ingen kredittinstitusjon skal kunne pålegges å

holde en beholdning av slike obligasjoner som overstiger en bestemt andel av forvaltningskapitalen. Denne maksimale andel er foreslått satt til 20 prosent for forretningsbanker, 40 prosent for sparebanker og 60 prosent for de øvrige institusjoner som bestemmelsen omfatter.

Et mindretall bestående av *Moe, Myrvoll og Nossen* kan ikke gi tilrådingene om plasseringsplikt sin tilslutning og mener at de foreslåtte lover om plasseringsplikt på den ene side er unødvendige og på den annen side vil virke skadelig.

Det er i komiteén enighet om at lovhjemmelen for emisjonskontroll med partialobligasjonslån bør opprettholdes, og komiteén har ikke funnet grunn til å foreslå noen endring i den nåværende formulering av § 3 i renteloven (lov av 17. juli 1953). Et flertall av komiteén — *formannen, Dragland, Johansen, Løkke, Myrvoll og Tveite* — tilrår imidlertid at det i tilknytning til lovbestemmelsen om emisjonskontroll med partialobligasjonslån tas inn en bestemmelse om at det ut fra pengepolitiske hensyn skal være adgang til å regulere stiftelser av aksjeselskaper og utvidelse av aksjekapitalen i bestående selskaper såfremt aksjetegningen skjer etter offentlig tegningsinnbydelse. Motiveringen for denne bestemmelsen er at aksjeemisjoner kan være en alternativ finansieringsform til utleggelse av ihendehaverobligasjonslån. Medlemmene Moe og Nossen kan ikke gi sin tilslutning til dette forslag.

Komiteén har også drøftet spørsmålet om direkte regulering av utlånene fra private kredittinstitusjoner. Det er i komiteén delte meninger både om behovet og om formene for en slik regulering.

Den form for direkte utlånsbegrensning som har vært praktisert overfor forretnings- og sparebankene gjennom kredittavtalene, byr etter komiteéns oppfatning på mange fordeler. En lovmessig regulering av utlånene vil under de nåværende institusjonelle og strukturelle forhold neppe kunne virke like tilfredsstillende som en effektiv avtaleordning. Et flertall av komiteén — *formannen, Dragland, Johansen, Løkke og Tveite* — mener likevel at det kan være hensiktsmessig å etablere lovhjemmel

for myndighetene til i begrenset utstrekning og under særlig vanskelige penge- og kredittpolitiske forhold å gi påbud om direkte begrensning i utlånsvirksomheten. Flertallet har bl. a. lagt vekt på at direkte utlånsregulering gjennom avtaler bare kan gjøres gjeldende for en del kredittinstitusjoner, mens andre kredittinstitusjoner faller utenfor slike avtaler. I samsvarende med dette syn har flertallet utarbeidet utkast til lovbestemmelser som vil gi Kongen adgang til under særlig vanskelige penge- og kredittpolitiske forhold å utferdige forskrifter til direkte regulering av omfanget av utlånsvirksomheten i forretnings- og sparebanker, livs- og skadeforsikringsselskaper, kreditt- og hypotekforeninger, private og kommunale pensjonskasser og pensjonsfond, tariffestede pensjonsordninger godkjent som bedriftspensjonsordninger etter skattelovens regler, samt andre kredittinstitusjoner som i næring har til hovedformål å yte eller formidle kreditt.

Medlemmene Moe, Myrvoll og Nossen kan ikke slutte seg til flertallets tilrådingen om direkte utlånsregulering ved lov. I den utstrekning det fortsatt måtte vise seg nødvendig å iverksette utlånsregulering gjennom «utlånstak», bør det etter disse medlemmers syn skje gjennom avtaler etter det mønster som har vært praktisert i de senere år.

Komiteén har videre drøftet den offentlige opplåning og kredittutdeling som ledd i penge- og kredittpolitikken. Det er enighet i komiteén om at sesongmessige svingninger i likviditeten vesentlig bør søkes utjevnet gjennom markedsoperasjoner, mens statens lånetransaksjoner i første rekke nyttes som et ledd i konjunkturpolitikken og til å påvirke fordelingen av det totale kredittvolum på forskjellige investeringsformål. Komiteén foreslår i denne sammenheng bl. a. at interessen for kjøp av statsobligasjoner søkes økt ved at det etableres et mer variert sett av statspapiere, og ved at salgsapparatet for slike papirer utbygges.

Reguleringstiltak av mer selektiv karakter som komiteén har drøftet, omfatter først og fremst regulering av konsumkredittene. Det er enighet i komiteén om at

det er av stor betydning fra et penge- og kredittpolitisk synspunkt at myndighetene har best mulig kontroll med disse kreditter. Da slike kreditter — og da særlig avdragskredittene — er vanskelige å påvirke ved generelle rente-, likviditets- og utlåsendringer, må reguleringen vesentlig baseres på virkemidler av selektiv karakter. Viktigst i denne sammenheng er etter komiteens oppfatning lovmessig regulering av avdragshandelen gjennom bestemmelser om minste kontantandel, maksimal avdragstid og eventuelt bestemmelser om størrelsen av de enkelte avdrag. Reguleringen bør gjelde alle former for avdragssalg, uansett om det er tatt eiendomsforbehold eller ikke. Da en i § 103 a i lov om handelsnæring av 8. mars 1935 har hjemmel for slike reguleringstiltak, har komiteen ikke villet foreslå nye lovbestem-

melser på dette området. Komiteen peker imidlertid på at flere av de kontokreditt-ordninger som nyttes, ikke kommer inn under § 103 a i handelsloven og således ikke er gjenstand for direkte regulering av myndighetene. Hvis disse kredittordninger får større utbredelse, tilrår komiteen at handelslovens § 103 a eventuelt søkes utvidet til også å omfatte slike kreditter.

Komiteen har også drøftet enkelte andre virkemidler av penge- og kredittpolitisk karakter som dels har vært nyttet i andre land. Det gjelder maksimale belåningsgrenser for forskjellige investeringer, gradert avgift på lån, offentlig fastsettelse av marginene for kjøp av verdipapirer, regulering av kredittinstitusjonenes utlån til ervervelse av fast eiendom, binding av private midler i sentralbanken, forskottsdeponering i sentralban-

ken ved import av varer og offentlig regulering av innskytternes adgang til å ta ut bankinnskott.

Med unntak av binding av private midler i sentralbanken i forbindelse med avsetninger til investeringsfond er komiteen kommet til at reguleringstiltak av denne type under forhold som en nå kan forutse, er av mindre interesse for Norge. Komiteen vil derfor ikke tilrå at det i den nåværende situasjon etableres hjemmel for slike tiltak utover en ordning med skattefrie avsetninger til investeringsfond som gjennomført ved lov av 14. desember 1962. Hvis de eksisterende kontrollmuligheter — og da særlig kontrollen med kapitalbevegelsene til og fra Norge — skulle bli svekket, kan det imidlertid etter komiteens vurdering bli aktuelt å overveie alternative reguleringstiltak.

Å rette baker for smed — — —

Industridepartementet vil fremme forslag som setter kategorisk forbud mot at embetsmenn skal bli oppnevnt som styremedlemmer i statsbedrifter. Det er mulig at dette er et klokt forslag, men vi føler oss slett ikke overbevist.

Vi har for det første en tro på at en slik bestemmelse i realiteten vil hindre statsbedriftene å få de beste folk. Det er langt fra vår mening å hevde at embetsmenn bør sitte i disse selskapers styre, men derfra å foreslå det motsatte forekommer oss drøyt. Bare ut fra vår egen begrensede erfaringskrets vil vi påta oss å nevne flere embetsmenn som antakelig ville gjøre en like god og bedre jobb som styremedlem i flere statsbedrifter enn de menn som sitter der.

Det er imidlertid en annen side av saken som interesserer oss og uroer oss mer. Det er den fortolkning som forslaget vil bli møtt

med; at Industridepartementets problemer i fjor i forbindelse med en rekke industripolitiske saker skyldes at embetsmenn var styremedlemmer. Dette er ikke tilfellet. Selv om det er klart at man bør unngå kombinasjoner av styremedlemskap og saksbehandling i departementet, er det neppe noen grunn til å utelukke embetsmenn i sin alminnelighet fra slike verv. Vi kan ikke fri oss fra den følelse at Industridepartementets forslag er et forsøk på å velte det ansvar som rettelig hviler på departementets politiske ledelse og på Regjeringen over på embetsmennene. Neste gang det skjer en lapsus ved en statsbedrift vil resultatet kanskje bli at Industridepartementet foreslår at høyesterettsadvokater ikke skal kunne oppnevnes til statsbedrifters styre, eller bankdirektører eller direktører i andre private (konkurrerende) bedrifter. Vi venter i spenning.

RIKT

Norsk Drømmeliv

The Swedes tended to dream of «competitive struggle», but the Norwegians indulged in lovely dreams that involved their winning huge sums of money in the state lottery or finding it in the streets.

(Joseph R. Hixson: Artikkel i New York Herald Tribune om undersøkelser for å finne ut årsakene til de ulike selvmordsrater i de skandinaviske land.)

Om utdanningsprognoser

Utkast til en prognosemodell for skolesøkning og tilgang på nyutdannet arbeidskraft.

Av dosent Tore Thonstad

Denne artikkel er skrevet med utgangspunkt i emner som dosent Thonstad behandlet under sin forelesning på siste etterutdanningskurs for sosialøkonomer, og i tilknytning til utredningsarbeid for Metodeutvalget for arbeidskraftprognoser, Arbeidsdirektoratet.

1. Innledning.

I denne artikkelen vil vi drøfte metoder for å anslå søkning til de forskjellige skoleslag og årlig uteksaminering av hver type utdannet arbeidskraft.

I de senere år har det som kjent i mange land vært nedlagt et meget stort arbeid på spesialanalyser av tilgangen på elever i bestemte skoleslag og uteksaminering av folk med bestemte utdanninger. Ved slike spesialanalyser løper en risikoen for at det ikke blir samsvar mellom forutsetningene i de enkelte delstudier, særlig hvis spesialanalysene utføres av forskjellige utredningsorganer. Hvis detaljerte prognoser skulle lages for alle skoleslag, er dessuten metoden svært arbeidskrevende, og det vil derfor alltid være fare for at visse skoleslag ikke får den nødvendige oppmerksomhet. En har nok også lett for å tape *helheten* av syne i den omfattende masse av spesialstudier. I tillegg til spesialstudier trenges derfor etter mitt skjønn en eller annen form for *altomfattende* (simultane) analyser, der en gir avkall på noe av grundigheten i detaljene til fordel for bedre konsistens og bedre helhetsoversikt.

Ved spesialstudier er det for øvrig vanskelig å unngå mye dobbeltarbeid med forutsetninger etc. I tillegg kommer at en må utføre etter hverandre en lang serie av halvstore regneoppgaver som tilsammen er ganske arbeidskrevende.

Hovedtanken bak den «utdanningsmodell» som her legges fram, er at den skal tjene som grunnlag for en *simultan og konsistent* prognose for søkning til alle skoletyper. En fordel ved å lage prognoser for alle skoleslag under ett er at en derved oppnår vesentlige forenklinger av beregningsarbeidet. Arbeidskraften vil kunne settes inn på anslag på visse struktur-

koeffisienter, mens bruken av disse koeffisientene for å lage selve prognosene kan utføres på elektroniske regnemaskiner.

I tillegg til prognoser for antall elever på hvert skoletrinn i hvert år framover vil modellen også gi prognoser for antall ferdig uteksaminerte kandidater med hver utdanning i hvert år.

Denne utdanningsmodellen er en sentral del av en større modell som vil kunne gi prognoser for total *bestand* av hver type utdannet arbeidskraft i hvert år. I tillegg til utdanningsforutsetningene trenges da forutsetninger om dødelighetsforhold og om *yrkesdeltakingsprosjenter* fordelt etter utdanning, kjønn og alder. Dessuten trenges forutsetninger om emigrasjon og immigrasjon av utdannet arbeidskraft. Dette vil vi ikke drøfte nærmere i denne artikkelen.

Det burde ved siden av en slik passiv prognosemodell også utarbeides analyser over *behovet* for utdannet arbeidskraft.¹⁾ Som et aller første skritt kunne en bygge inn forutsetninger om *lærerbehov* i hvert skoleslag i vår prognosemodell, slik at modellen automatisk gir lærerbehovsprognoser svarende til modellens elevtallprognoser.

Før vi går over til å drøfte min utdanningsmodell skal vi si litt om tidligere opplegg av utdanningsprognoser — særlig om de få formaliserte opplegg som finnes.

¹⁾ Jeg har i et annet notat drøftet problemet om hvordan skolesystemet må bygges opp hvis en *kjenner behovet* for utdannet arbeidskraft, og ønsker å legge hovedvekten på å tilfredsstille dette. Se: «Dimensjonering av skolesystemet etter behovet for utdannet arbeidskraft». Memorandum fra Sosialøkonomisk Institutt, 4. januar 1964.

2. Litt om tidligere opplegg.

De fleste som tidligere har laget skoleprognoser har nok brukt metoder som har hatt mange trekk til felles med de modellene som framlegges her. Her i Norge har således forskningsrådene nedlagt et betydelig arbeid på utdanningsprognoser. De fleste av disse tidligere prognosemetoder har imidlertid ikke vært *formaliserte* — og heller ikke så *altomfattende* og *simultane* som den modell som her legges fram.

I de siste par år har imidlertid noen formelle prognosemodeller blitt laget (i USA, Holland og Australia) som har trekk til felles med mitt formelle opplegg. Jeg skal kort si litt om dem jeg kjenner til.

For det første må jeg nevne at professor *John Chipman*, som jeg arbeidet sammen med ved University of Minnesota, var sterkt opptatt av formalisering av skolesøkningsanalyser — særlig for underutviklede land. Ved Minnesota-universitetet utarbeidet dessuten *Richard Savage* og *Byron Brown* en interessant metodestudier¹⁾, med visse data for Minnesota. For å forutsi antall elever og antall uteksaminerte fra «high school» brukte de «overgangstall» mellom klassetrinnene, definert f. eks. som den prosent av åttendeklassingene som vil fortsette i niende klasse. Det ble antatt at disse overgangstallene var lineære funksjoner av tiden, og parametrene i disse trend-relasjonene ble anslått ved minste kvadraters metode. Som forfatterne påpeker, vil det kunne ha svært dårlig mening å projisere slike lineære trender særlig langt inn i fremtiden (de predikterte overgangstall kan jo da f. eks. bli negative eller større enn 1).

For å forutsi totalt antall elever ved Minnesota-universitetet brukte de en lineær regresjon mellom dette antallet, som avhengig variabel, og antall uteksaminerte fra «high-school» i samme år som uavhengig variabel. I visse beregninger trakk de også inn endringer i militært personell som forklaringsvariabel (det hadde nok vært rimeligere å trekke inn totalt nivå for denne variable). I en noe forbedret versjon innførte de visse «lag»; årets studentbestand kommer jo fra mange «high-school»-kull (de hadde imidlertid bare med årets og fjorårets high-school-kull, hvilket synes merkelig). Noen av regresjonskoeffisientene var forutsatt å være funksjoner av tiden.

Av særlig stor interesse var deres analyse av *overgangssannsynligheter* mellom forskjellige avdelinger av Minnesota-universitetet. Ved et amerikansk universitet er det som kjent forholdsvis lett å skifte fag og å ta «rare» fagkombinasjoner, og derfor er det stor mobilitet mellom de forskjellige delene av et universitet. På grunnlag av studentenes IBM-registreringskort, som bl. a. inneholder opplysninger om i hvilket skoleslag eller universitetsavdeling studenten oppholdt seg foregående år, ble beregnet faktiske mobilitetstall. Ved hjelp av disse anslo en så overgangssannsynligheter, f. eks. sannsynligheten for at en student som er i universitetsavdeling A i år, neste år vil være i avdeling X. Et liknende opplegg for et

helt lands undervisningsvesen vil bli lagt fram senere i denne artikkelen.

Australieren *Gani*²⁾ har utviklet formler for totalt elevtall ved et universitet, bygget på forutsetninger om faste overgangssannsynligheter mellom suksessive skoletrinn. Hans modell inkluderer ikke overgang mellom ulike avdelinger, men er bare et verktøy for analyse av frafall i løpet av et universitetsstudium.

Nettopp utkom for øvrig en bok i Nederland skrevet av *H. Correa*³⁾. Han stiller opp noe han kaller en modell for *undervisningssystemets makroprodukt-funksjon*. Hans modell har det til felles med den modell som legges fram i det følgende at han bygger på et Markov-kjederessonnement. Forskjellene mellom hans og mitt opplegg vil jeg forklare senere i artikkelen.

3. Overgangstallene.

Vi spesifiserer først et visst antall *aktiviteter* (i alt n) som personene kan tilhøre. Disse utgjør en fullstendig og skillende disjunksjon, slik at en person alltid må være i én og bare én av disse aktiviteter. Disse aktivitetene kan dels være forskjellige skoletrinn, dels være ferdig utdanning av gitte typer etc. Vi skal først stille opp vår prognosemodell uten å spesifisere hvilke aktiviteter vi har.

Vi innfører følgende *overgangstall*:

(3.1) c_{kj} = den brøkdel av personene i aktivitet nr. k som neste år vil være i aktivitet nr. j .

Som en aller første tilnærming antar vi at alle disse overgangstall er konstante over tiden. Vi merker oss at overgangstallene bare avhenger av hvilken aktivitet en person tilhører i år, og ikke av personens «forhistorie». Overgangstallene kan stilles opp i en *overgangsmatris*:

$$(3.2) \quad C = \begin{bmatrix} c_{11} & c_{12} & \dots & c_{1n} \\ c_{21} & c_{22} & \dots & c_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ c_{n1} & c_{n2} & \dots & c_{nn} \end{bmatrix}$$

Første linje gir overgangstallene for personer som nå er i aktivitet 1, annen linje gir overgangstall for personer i aktivitet 2 osv. Tallene i hoveddiagonalen representerer den brøkdel som forblir i samme aktivitet neste år som i år. Alle linjesummer i C er pr. definisjon lik 1.

Vi trenger følgende symboler:

$N_k(t)$ = antall personer i aktivitet k i år t .

$N_{kj}(t)$ = antall personer som var i aktivitet k i år t og som går over til aktivitet j neste år.

$U_k(t)$ = antall personer som kommer «utenfra» til aktivitet k i år t .

¹⁾ *Byron W. Brown, Jr.* og *I. Richard Savage*: «Methodological Studies in Educational Attendance Prediction». University of Minnesota, Department of Statistics, Minneapolis 1960.

²⁾ *J. Gani*: «Formulae for Projecting Enrolments and Degrees Awarded in Universities». Journ. of the Royal Stat.Soc., Series A, Vol. 126, Part 3, 1963.

³⁾ *H. Correa*: «The Economics of Human Resources», North-Holland Publishing Company, Amsterdam, 1963.

Ifølge definisjonen av overgangstallet c_{kj} har vi nå

$$(3.3) \quad N_{kj}(t) = c_{kj} N_k(t) \quad (k, j = 1, 2, \dots, n).$$

Det totale antall personer i aktivitet nr. k i år $(t+1)$ må være $(k = 1, 2, \dots, n)$:

$$(3.4) \quad N_k(t+1) = N_{1k}(t) + N_{2k}(t) + \dots + N_{nk}(t) + U_k(t+1).$$

Ved innsetting fra (3.3) får vi for $(k = 1, 2, \dots, n)$:

$$(3.5) \quad N_k(t+1) = c_{1k} N_1(t) + c_{2k} N_2(t) + \dots + c_{nk} N_n(t) + U_k(t+1).$$

På tilsvarende måte kan vi gå fram for de øvrige aktiviteter. Sett derfor at vi kjenner

$$[N_1(t) \dots N_n(t)] \text{ samt } [U_1(t+1) \dots U_n(t+1)].$$

Vi kan da ved formler av typen (3.5) beregne hvor mange personer det vil være i hver aktivitet i år $(t+1)$, dvs. $[N_1(t+1) \dots N_n(t+1)]$.

Her har vi altså regnet oss ett år fram i tiden ved hjelp av overgangstallene. På tilsvarende måte kunne vi nå ta aktivitetsfordelingen i år $(t+1)$ som gitt, og ved hjelp av overgangstallene (og opplysninger om nytilgang utenfra) finne fordelingen i år $(t+2)$ osv. Når vi skal formulere et slikt regneprogram slik at det kan utføres på elektroniske regnemaskiner, er det ofte hensiktsmessig å bruke matrikksymbolikk (lesere som ikke er vant med matriksregning, kan uten videre springe over avsnitt 4).

4. Modellen i matrikksymbolikk.

Vi innfører følgende vektorbetegnelser:

$$U(t) = \begin{bmatrix} U_1(t) \\ \vdots \\ U_n(t) \end{bmatrix} \quad N(t) = \begin{bmatrix} N_1(t) \\ \vdots \\ N_n(t) \end{bmatrix}$$

Lar vi nå C' bety den transponerte av overgangsmatriksen C , kan likningssystemet (3.5) skrives:

$$(4.1) \quad N(t+1) = C'N(t) + U(t+1).$$

Videre fås for tidspunktet $(t+2)$:

$$(4.2) \quad N(t+2) = C'N(t+1) + U(t+2).$$

Innsetting fra (4.1) gir

$$(4.3) \quad N(t+2) = (C')^2 N(t) + C'U(t+1) + U(t+2).$$

Slik kunne vi fortsette og uttrykke antall personer i hver aktivitet på framtidige tidspunkter ved initialfordelingen $N(t)$ og nytilgangen (U -ene), multiplisert med visse potenser av overgangsmatriksen.

5. Inndeling i aktiviteter.

Denne formelle modellen skal vi så tillempe slik at den kan brukes ved skoleprognoser. Vi vil i modellen operere med følgende hovedtyper av aktiviteter:

- S forskjellige *skoletrinn* i norske skoler, f. eks. «sjette barneskoletrinn», «første gymnasttrinn», osv.
- U forskjellige *skoletrinn* for nordmenn i *utenlandske skoler*.

c) E forskjellige *utdanningskategorier*, f. eks. fullført eksamen ved NTH, fullført agronomutdanning etc. Eventuelt kan hver utdanningskategori splittes etter hvorvidt og hvordan vedkommende bruker sin utdanning (f. eks. sysselsatt i Norge, sysselsatt utenfor Norge, i husarbeid, passiv).

d) V forskjellige *venteår* etter forskjellige slags almenutdanning. Disse kan representere militærtjeneste, praksis av forskjellig slag etc. I tillegg til venteårene kan vi eventuelt innføre en sekkepost «ukjent aktivitet».

e) Avgang ved dødsfall.

Hvis vi ser bort fra avgang ved dødsfall, får vi en overgangsmatriks av følgende struktur:

$$(5.1) \quad C = \begin{bmatrix} C_{SS} & C_{SU} & C_{SE} & C_{SV} \\ C_{US} & C_{UU} & C_{UE} & C_{UV} \\ C_{ES} & C_{EU} & C_{EE} & C_{EV} \\ C_{VS} & C_{VU} & C_{VE} & C_{VV} \end{bmatrix}$$

Overgangsmatriksen C er her splittet (partisjonert) i 16 submatrikser, som hver kan gis en ganske bestemt tolkning. F. eks. gir matriksen C_{SS} overgangstall mellom norske skoletrinn. Matriksen C_{SU} gir overgangstall fra norske skoletrinn til utenlandske skoletrinn. Og C_{SE} gir overgangstall fra norske skoletrinn til utdanningskategoriene, dvs. den gir uteksamineringsrater.

Det kan være grunn til å forklare «venteårene» litt nærmere. Svært ofte er ikke overgangen mellom skolelagene direkte, men elevene har ett eller flere «venteår» imellom i form av militærtjeneste, praksis, utenlandsopphold etc. Særlig synes det vesentlig å regne med mulighet for venteår mellom fullført almenutdanning (realskole eller gymnas) og overgang til yrkesskole eller akademiske institusjoner. Ventetidsproblemet kan som en grov tilnærming behandles på følgende måte: Det innføres *ventekategorier* på linje med kategoriene for skoletrinn. Således innføres: «Første venteår etter artium» og «Annet venteår etter artium». De som fullfører artium i ett år kan så enten gå til andre skoler direkte eller til «første venteår». Neste år kan så de som er i «første venteår» gå til ulike skoletrinn eller over i «annet venteår». Det derpå følgende år kan så de som er i kategorien «annet venteår» gå til ulike skoletrinn eller over i kategorien «ferdigutdannet med eksamen artium». I senere analyser bør en muligens innføre flere venteår, men i et prøveopplegg skulle to venteår ta vare på de fleste som etter et opphold søker videre skolegang.

Tilsvarende venteår kan innføres både i tilknytning til realskoleeksamen og folkeskoleeksamen. Hvor mange venteår en må ta med avhenger for øvrig selv sagt av hvor lange «lag» det faktisk er mellom en avsluttet eksamen og fortsatt skolegang.

6. Bruk av prognosemodellen.

Vi tenker oss nå at vi har anslått alle overgangstallene c_{ij} . Vi forutsetter videre at vi i et basisår, f.eks. 1963, kjenner ungdommens fordeling etter aktiviteter (antall på hvert skoletrinn i norske skoler, antall norske elever på hvert trinn i utenlandske skoler, antall i hver kategori av «venteår» osv.). Vi tenker oss at vi også kjenner antallet som kommer til skolene «utenfra» i 1964, i første rekke antall førsteklassinger i folkeskolen. Vi kan nå ved hjelp av overgangsmatriksen C regne oss ett år framover, dvs. til 1964. Vi finner da anslag på antall elever på hvert skoletrinn i 1964, antall uteksaminert med hver type ferdig utdanning i 1964, antall i hver venteårskategori osv. Med utgangspunkt i 1964-resultatet kan vi så på tilsvarende måte regne oss enda ett år framover, og slik skrittvis så langt vi våger å benytte våre faste koeffisienter. (Vi skal senere si litt om komplikasjoner ved at c -ene forandrer seg og ved at det er skranke på skolekapasiteten, f. eks. lukkede studier). Slike regnestykker vil det være lett å utføre på elektroniske regnemaskiner.

For tiden arbeider konsulent *Kaare Andersen* ved Norges Almenvitenskapelige Forskningsråd med å skaffe tall til en prøvemodel, og det er tanken å prøvekjøre prognoseopplegget på elektronisk regnemaskin dersom vi greier å skaffe tilstrekkelig tallmessig grunnlag.

En annen anvendelse av modellen er følgende: Vi starter med et *gitt alderskull*, f. eks. en årgang som begynner i folkeskolens første klasse. Ved å bruke matriksen av overgangstall kan vi så regne oss år for år framover i tiden. Vi finner hvor mange av alderskullet som er i hvert skoleslag i hvert framtidig år, og også hvor mange som uteksamineres med hver type ferdig utdanning i hvert år. På denne måten er det klart at vi kan finne den endelige utdanningsfordeling for alderskullet, og også gjennomsnittlig antall skoleår for kullet under ett. Ved hjelp av teorien for såkalte *absorberende Markovkjeder* lar det seg for øvrig gjøre å regne ut disse tingene eksplisitt, uttrykt ved elementer av overgangstallmatriksen, men vi skal ikke gå inn på det her.

Vi skal nå si noen ord om jamføring med Correa's forannevnte modell. Han regnet ikke ett og ett år framover i tiden, men tenkte seg skolesystemet splittet i aktiviteter av forskjellig varighet (i alt bare tre). Videre delte han skolevesenet bare etter *nivåer*, og ikke etter *spesialisering* (f. eks. lege kontra ingeniør). Endelig har hans modell intet om frafall innen de enkelte skoleslag. Av disse grunner er hans modell vesentlig grovere enn opplegget her.

7. Hovedprinsipp for anslag på overgangstallene.

Vi vil som hovedregel anså overgangstallene slik:

$$(7.1) \quad c_{ij} = \frac{N_{ij}(t)}{N_i(t)},$$

der brøken gir forholdet mellom faktisk «mobilitet» mellom de to skoleslag fra år t til $(t+1)$ og antall elever i skoleslag i (det «leverende» skoleslag) i år t .

I mange tilfelle vil vi ha svært usikre opplysninger om tallene N_{ij} . Som en nødløsning kan vi da ta ut-

gangspunkt i likning (3.5) når vi skal anslå c -ene. Vi vil som regel på forhånd vite at svært mange av c -ene er lik null, og kanskje kjenner vi størrelsen på noen av de øvrige også. For å bestemme de resterende ukjente c_{ik} kan vi oppfatte likning (3.5) som en regresjonslikning mellom $N_k(t+1)$ og visse $N_i(t)$, og bestemme de ukjente c_{ik} ved minste kvadraters metode (hvis vi har data for flere år). Selv om vi ikke bruker regresjon, kan imidlertid likning (3.5) være til hjelp ved anslag på c -ene — den skal jo stemme for flere år etter hverandre (hvis c -ene er faste). En svakhet ved regresjonsmetoden er at vi risikerer å få negative tall som anslag på noen av c -ene.

8. Er overgangstallene stabile?

I praksis vil en nok finne at enkelte av overgangstallene varierer sterkt over tiden. Det er sannsynligvis slik at dette gjelder relativt få og sentrale tall, f. eks. overgangstallene fra gymnas til andre skoler. Det er all grunn til å prøve å lage *prognoser* for disse strategiske tallene, idet en selvsagt tar hensyn til at endring i ett tall får konsekvenser for *minst ett* av de øvrige. Slike prognoser kunne muligens dels lages ved å forlenge trender inn i framtiden¹⁾, dels ved å betrakte overgangstallene som funksjoner av visse *forklaringsvariable*. Mulige forklaringsvariable er «prosent av befolkningen som bor i nærheten av skole av vedkommende type», inntektsnivå, etc.

Sett f. eks. at vi har laget en uavhengig prognose for koeffisientene c_{ij} for hvert år framover, men at vi ikke har laget særskilte prognoser for de andre overgangstallene fra skoletrinn nr. i . Summen av disse må alltid være lik én, og vi må derfor selvsagt justere de andre når c_{ij} endres. Det enkliste vi da kan gjøre er å justere «automatisk» ved å la de øvrige c_{is} ($s \neq j$) endres proporsjonalt for å oppveie endringen i c_{ij} . En slik justering kan antakelig lett utføres på en elektronisk regnemaskin.

I et første prøveopplegg bør en nok nøye seg med å bruke samme overgangstall for alle personer på samme skoletrinn, uansett kjønn, alder, bosted, sosial bakgrunn etc. Sosiologiske undersøkelser viser imidlertid klart at skolesøkningsstilbøyelighetene er meget ulike for elever fra ulike miljøer.¹⁾ Vår sterke forenkling er derfor langt fra ideell, og i framtidige opplegg bør en nok nøye vurdere hvordan mer realisme kan oppnås. Herunder bør en ha for øye om det er sannsynlig at ungdommens fordeling med hensyn til de ovenfor nevnte kjennetegn vil forandre seg over tiden. Hvis det f. eks. foregår en markert flytting fra utkantstrøk til byer og tettgrender, kan det være særlig aktuelt å spesifisere særskilte matrikser alt etter bosted, og så bygge på særskilte prognoser for folkeflyttingen.

Det er vel kjent at skoletilbøyelighetene er til dels sterkt forskjellige for de to *kjønn*. Å behandle kjønn-

1) Jfr. det som er sagt foran om Savage&Brown's analyse.

2) Se f. eks. *Natalia Ramsey* (i samarbeid med Karl Herredsvela): Evner, utdanning og yrkesvalg i norsk samfunnsstruktur, Tidsskrift for samfunnsforskning, nr. 4, 1961.

nene særskilt er dessuten av stor betydning fordi deres bidrag til den aktive yrkesbefolkning i framtiden er så høyst forskjellig.

9. Skranker på skolekapasiteten.

Skranker på skolekapasiteten forstyrrer vår analyse på iallfall to måter. For det ene kan det tenkes at de overgangstall vi observerer mellom to skoleslag avhenger av skranker i disse så vel som i de andre skoleslag (*overveltningseffekt*). For det annet kan det selvsagt tenkes at de anslag vi får på elevtallet, er uforenlig med det vi vet om skolekapasiteten. Vi skal her bare si litt om det sistnevnte problem.

La oss anta at skranken på elevtallet i skoletrinn k i år t er $\bar{N}_k(t)$, dvs.:

$$(9.1) \quad N_k(t) \leq \bar{N}_k(t).$$

Når vi bruker vår modell, finner vi et foreløpig anslag på $N_k(t)$ av formel (3.5). Sett at vi ved vår beregning finner at

$$(9.2) \quad N_k(t) - \bar{N}_k(t) > 0.$$

Vi skulle nå helst hatt en slags *annenpreferanse-koeffisienter* for de avviste, og disse kan prinisipelt være forskjellige alt etter hvilke skoleslag søkerne kommer fra. Som en første tilnærming kan vi muligens gjøre følgende:

For de som kommer fra trinn j og søker trinn k , men blir avvist, beregner vi annenpreferansekoeffisienter slik: Vi setter $c_{jk} = 0$, og «blåser» opp de øvrige c_{is} ($s \neq k$) proporsjonalt slik at summen av de oppblåste tall blir lik 1.

10. Beregning av lærerbehov og behov for andre innsatsfaktorer i undervisningssektoren.

Som et biprodukt av vårt opplegg kan vi få anslag på framtidig lærerbehov. Vi må i så fall innføre *lærerbehovskoeffisienter* for hvert skoleslag. Vi kan definere

μ_{es} = antall lærere med utdanning nr. e som trenges pr. elev i skoleslag nr. s .

$\mu_s = \sum_e \mu_{es}$ = antall lærere i alt som trenges pr. elev i skoleslag nr. s .

Da vår analyse vil gi tall for antall elever i hvert skoleslag i hvert år, vil en derfor ved multiplikasjon med lærerbehovskoeffisientene lett få laget anslag på lærerbehovet.

Hvis en også hadde koeffisienter for behovet for andre innsatsfaktorer (f. eks. skolerom av en gitt type) pr. elev, kunne en ved hjelp av elevtallprognosen også få prognoser for disse behov. I prinsippet kunne en innføre et helt sett av «produksjonskoeffisienter» for hvert skoleslag, og så, samtidig med elevtallprognoser og avgangsprognoser, få ut *prognoser for behovet for hver «produksjonsfaktor» i hvert skoleslag og i skolesystemet under ett*. Dette vil da være det behov som tilsvarer de gitte overgangstall.

Hvis en også kjente prisene på disse produksjonsfaktorene, ville modellen automatisk kunne gi prognoser for *kostnader* i hvert skoleslag i hvert år framover.

11. Sluttmerknader.

Det er all grunn til å understreke at de forslag som her legges fram, er foreløpige i mange henseender. For det ene bør de utprøves i praksis for at en kan høste erfaringer om arbeidsmengde med å skaffe og justere koeffisienter og med å tilrettelegge og gjennomføre beregningene. For det annet har vi ingen garanti for at modellens koeffisienter (f. eks. overgangstallene) er stabile over tiden. Det ville som nevnt foran antakelig være langt mer tilfredsstillende om en kunne behandle overgangstallene, ikke som data, men som avhengige variable, dvs. at en prøvde å lage prognoserelasjoner for iallfall de minst stabile overgangstall. Dette ville innebære at en måtte innføre relasjoner mellom overgangstallene og visse forklarende variable (inntektsnivå, skoleutbygging, stipendtilgang, etc.) og anslå koeffisientene i disse relasjonene. Dette er imidlertid en stor og nesten uløst oppgave, og vil i beste fall kreve en betydelig forskningsinnsats.

En vil også kunne innvende at det som her legges fram, er en svært passiv prognosemodell. På lengre sikt bør en nok prøve å lage *desisjonsmodeller* der en får eksplisitt fram hvordan offentlige styringstiltak av ulike slag virker på skolesøkningen, slik at modellen kan være mer direkte til hjelp ved utforming av utdanningspolitikken.

Jordbrukets utredningsinstitut, Stocholm

söker för tillträde snarast möjligt:

Akademiker

som chef för sin statistiska avdelning

Till arbetsuppgifterna hör uppläggning och genomförande av urvalsundersökningar på lantbrukets område samt att som statistisk expert biträda övriga avdelningar i statistiska frågor.

Av sökande kräves god statistisk utbildning. Värdefulla meriter i övrigt är ingående teoretiska och praktiska kunskaper i modern sampling och hålkortsteknik. Erfarenhet av självständigt utförda statistiska undersökningar är nödvändig.

Vi betalar mycket god lön til kompetent person.

Närmare upplysningar om befattningen lämnas av institutets chef, agr lic Sven Holmström eller cand. oecon. Kjell Svendsen, tel. Stockholm 23 64 10.

Hjälp med anskaffande av bostad kan påräknas.

Ansökan med meritförteckning och betygsavskrifter insändes till

JORDBRUKETS UTREDNING SINSTITUT

Kungsgatan 55, Box 803

Stockholm 1

Er våre prisindekser lite egnet som inflasjonsmålere?

Av cand. oecon. Tore Fredriksen

I denne artikkel kommer Tore Fredriksen bl. a. inn på de problemer som oppstår når prisindeksen viser oppgang som følge av økt pris på forbedrede varer og de spørsmål innføringen av helt nye vareslag medfører.

Et spørsmål det kan ligge nær å stille er om det er riktig å uttrykke graden av inflasjon ved å vise til en stigning i konsumpriser eller levekostnadsindeksene. Med tanke på diskusjonen om det er mulig å gjennomføre full sysselsetting under stabile prisforhold, og på den kritikk som blir reist mot visse politiske linjer fordi de ikke synes å kunne gjennomføres uten at indeksen stiger, kan det være nyttig å ta opp til debatt om det virkelig er så at en indeks som vår levekostnads- eller konsumprisindeks ikke kan stige uten at det må være en inflasjon.

I tidligere tider, da pengevesenet var bundet til gull og innløsningsplikt, var det enklere å uttrykke hvorvidt pengene mistet kjøpekraft eller ei. Interessen konsentrerte seg mer om prisen på én vare, nemlig gull. Enkelt kunne det også være i dag, om man kunne måle kronens verdi overfor andre valutaer. Men med fastlåste kurser og med den samme tendens til indekssøking over et lengre tidsrom i alle de land det kan være av interesse å sammenligne med, kommer man heller ikke her langt. Man står da tilbake med prisindekser, og da fortrinnsvis levekostnadsindeksen og konsumprisindeksen. Disse blir til gjengjeld meget benyttet, i aviser, oppslagsbøker og

offisielle og halvoffisielle publikasjoner, og — er jeg redd for — temmelig ukritisk.

Det er nemlig meget som taler for at i et samfunn i sterk økonomisk vekst og med et så dynamisk næringsliv som vårt, kan en indekssstigning like gjerne skyldes prisvridning som egentlig heving av det alminnelige prisnivå. Sannsynligvis foregår begge deler, og det er mulig vridningen er så minimal at den ikke kan være utslagsgivende. Men jeg tror likevel det er riktig å ta spørsmålet opp, med tanke på den betydning prisindeksene blir tillagt såvel i praktisk politikk som i kritikken av den politikk som føres.

Både levekostnadsindeksen og konsumprisindeksen bygger på Laspeyres indeksformel. Er Σq_0 den mengde varer summert over alle vareslag, gjennomsnittsforbrukeren konsumerte i basisåret, i den spesielle sammensetning, og Σq_t summen av de priser, også summert over alle vareslag, han den gang måtte betale for denne vare- og tjenestemengde, blir formelen for indeksen

$$P_t : 0 = \frac{\Sigma p_t q_0}{\Sigma p_0 q_0}$$

hvor Σp_t er summen av de priser

forbrukeren må betale for den samme vare- og tjenestemengde på beregningstidspunktet. Indekstallet sier oss hva det koster i prosent å kjøpe en bestemt sammensatt vare- og tjenestemengde som i basisåret kostet 100 %. En praktisk fordel ved Laspeyres formel (i motsetning til Paasches:

$$P_t : 0 = \frac{\Sigma p_t q_t}{\Sigma p_0 q_t}$$

og flere andre) er at er først forbrukssammensetningen Σq_0 funnet, kan den benyttes i indeksen i en årrekke, og det er nok å registrere de nye prisene $p_1, p_2, \dots p_t \dots$ for å beregne nye indekstall. Det jeg skal forsøke å vise i denne artikkel er ulempen ved den. I vår dynamiske økonomi blir indeksen forstatisk til at den kan ha så sterk utsagnskraft om inflasjon som det tilsynelatende er alminnelig å tillegge den. Med ordet inflasjon mener jeg det jeg antar de fleste i dag vil legge i det, at man for en gitt pengesum kan få en mindre og mindre behovsdekning etter som tiden går.

En del av de ting jeg vil peke på har vært behandlet enkeltvis av bl. a. Gerhard Stoltz, Tore Thonstad og Jan Serck-Hanssen i sensil-memorandaer fra Universi-

tetets Sosialøkonomiske Institutt i Oslo. Københavns Universitets Økonomiske Institut utga i 1959 et memorandum om Indeksproblemer redigert av Arne Jensen og Anders Ølgaard. I «Notatene» har professor Frisch en inngående behandling av prisindeksproblemer i ekskurs 18 j, som i sin helhet er tatt inn i det danske «Indeksproblemer». Alle svakhetene ved disse indekser er imidlertid ikke bragt frem i offentlighetens lys, slik at de er kjent av alle dem som i dag bruker prisindeksene. Og blir indeksene feiltolket av mange som vil bruke dem, er mye av hensikten med dem borte. De kan gjøre like mye skade som gagn.

Det er klart at for en mann eller familie som har akkurat den forbrukssammensetning som den gjeldende indeks bygger på, vil prisenivået bevege seg i nøyaktig samme takt som indeksen. Men hvem har det? Man måtte i tilfelle ha både bil, motorsykkel, sesongkort på jernbane, trikk, buss og båt og dessuten kjøre drosje for å nevne noe. Prisbevegelsene i de enkelte varegrupper blir fulgt gjennom visse representasjonsvarer, hvis priser i alminnelighet blir notert en gang pr. måned. Som representasjonsvarer for epler brukes norsk gravensten og importerte epler, og går prisen på disse opp, regner man at epleprisene stiger over hele linjen. Slik er det gruppe for gruppe. Systemet er velprøvet, og visse statistiske uregelmessigheter som kan oppstå kan man stort sett regne slår begge veier og vil oppveie hverandre. Til den løpende konsumprisindeks samler man inn opplysninger om prisene på ca. 700 representantgoder.

Når det gjelder vektfordelingen for de enkelte varegrupper og tjenestegrupper har Statistisk Sentralbyrå også her gått frem så samvittighetsfullt som mulig, slik at prisendringer på de varer og tjenester som teller mest i de fleste husholdningers budsjett også blir tillagt størst betydning i indeksen. En rekke familier over hele landet, i 1958 ca. 3500 husholdninger, førte nøyaktige husholdningsregnskaper etter retningslinjer trukket opp av Byrået, en måned hver gjennom et helt år. Dataene dannet så grunnlag for den vektfordeling de enkelte varer skulle tildeles i indeksen. Selve undersø-

kelsen og bearbeidingen måtte ta tid. (Bearbeidingen av materialet kan heretter foregå hurtigere takket være bedre elektroniske hjelpemidler.) Det er heller ikke ofte det er foretatt slike «undersøkelser i marken». Første gang var i 1912—1913, neste i 1927—1928, så i 1947—1948 med en korrigering etter at de fleste rasjoneringene var opphevet i 1951—1952. Så kom endelig den foreløbig siste i 1958.

Med den rivende utvikling som forbruket undergår rundt om hos de fleste familier i vår tid, en kan jo bare tenke på en slik ting som endringer i kostholdet, er det klart at 10 — 15 — 20 år mellom hver undersøkelse kan ikke gi noen rimelig sikkerhet for at de vekter man opererer med er reelle, iallfall ikke på slutten av perioden mellom to undersøkelser. Goder med stor vekt i indeksen taper betydning i praksis, og kanskje forsvinner. Nye varer, som under undersøkelsen kanskje var for luksus å regne, og følgelig betød lite i det alminnelige forbruk, fikk liten eller ubetydelig vekt, mens de i virkeligheten kanskje fikk en dominerende plass på husholdningsbudsjettene få år etter. Det er jo ofte slik det går med nye varer, prisene faller og stabiliserer seg etter en introduksjonstid. (Hvem husker f. eks. ikke Reynolds kulepennner kort etter krigen, var det ikke ca. 60 kroner de kostet?) Enkelte varer er overhodet ikke med i indeksberegningen, til tross for at de kan bety like mye som varer med stor vekt, ganske enkelt fordi de ennå ikke var oppfunnet den gang forbruksundersøkelsen fant sted.

Hvor mye nytt som er kommet på budsjettet bare siden den siste forbruksundersøkelsen er ikke godt å si i farten, la meg bare nevne televisjonsapparater. Visse husholdningsmaskiner også. Alle har hatt anledning til å følge med i prisutviklingen her. Etter en introduksjons- og innkjøringstid synker prisene, mens kvalitet, finesser, hensynet til stil og utforming etc. øker. Av såkalte håndmixere kan man i dag kjøpe typer som i anvendelse og brukbarhet ligger langt over det som var å få for bare noen få år siden, og til langt lavere pris. Ja, i anvendelse kan de til og med i svært mange tilfeller være fullt på høyde med de riktig store mixmastere som var

enerådende på markedet for noen flere år tilbake, og som koster det mangedobbelte. Det er nettopp det som kjennetegner et dynamisk marked, det kommer stadig nye ting som gjør det vanskelig å sammenligne hva man kan få for pengene før og nå. Barbermaskiner viser noe av det samme. Prisene holder seg stort sett uforandret, mens modellene blir nyere og antagelig bedre. Vil man nøye seg med modellen for år tilbake, kan man også få den, til langt lavere pris enn den gang den ble introdusert. Det er også noe som særmerker det dynamiske samfunn, det er så mange muligheter til å få eldre modeller, hvis brukbarhet og kvalitet selvfølgelig er konstant, til redusert pris. Det kan også gjelde bekledningsgjenstander. Andre ting som kan ha en synkende pristendens i dag og stigende tyngde på budsjettet er f. eks. møbler. Sammenligner man det man kunne få av sovesofaer for en ti—femten år siden med det utvalget som er i dag, og samtidig tar en titt på prisene, kan man ikke komme fra at det i dag lar seg gjøre å få bedre behovsdekning og til langt rimeligere pris enn dengang, selv om det selvfølgelig også fins dyrere ting.

En ting jeg også er redd blir oversett av mange er at om prisene stiger for en gruppe varer, så er det ofte tilfelle at kvalitet og bruksegenskaper øker samtidig, og kanskje i en slik grad at det alene kan forsvare prisøkningen. Følger man prisene på skjorter er det vel ikke nok å konstatere at prisene stiger når man vil måle pengenes realverdi. Man bør ikke overse at skjortene samtidig blir strykefri, mer slitesterke og behageligere å ha på. Om pengesummen man betaler for en skjorte blir større, blir realytelsen man erverver til gjengjeld også større. Det er også lett nok å konstatere at en liter maling blir dyrere, men legger man samtidig merke til at malingen kan smøres på av høyst ukyndige uten at det blir «helgedager», at den tørrer på en halvtime, kan om nødvendig males på ikke helt tørr mur, er luktfri, slitesterk og lar seg vaske med skarpe midler, og at redskapen etter bruk kan rengjøres i alminnelig kaldt vann?

Å ta opp farvefilm er i dag enk-

lere, morsommere og gir bedre resultater enn noen gang før. Men er det dyrere? Bilismen har ført med seg en enorm interesse for campingutstyr. Alle har sikkert hatt anledning til å følge prisutviklingen på dette område det siste halvannet år. Apropos sportsutstyr og denslags, det finnes muligheter for å gjøre innkjøp i rabattbutikker og billigsentra mange steder i landet. Noen av disse forretninger er «nye», og behøver ikke være tatt med i det utvalg forretninger prisene indeksen bygger på blir hentet fra.

Man kan holde på i det uendelige med eksempler. Det kan ligge fristende nær å trekke en parallell med den strukturendringen som finner sted i sysselsettingen. En aksellererende øking i tertriærnæringsene med større muligheter til service, sales promotion, marketing o.s.v (se hvor stor andel de utgjør av «ledige stillinger» i avisenes annonsespalter) legger nettopp forholdene til rette for en sterk utvikling av vareutvalget for den alminnelige forbruker, og leder ham ut i nye forbruksvaner. Hans forbrukstyngdepunkt vil stadig forskyve seg i retning av nye produkter, som prismessig, etter en ganske kort pionertid, hentes ned fra luksurnivå til hverdagsnivå, for til slutt kanskje å havne som billigutgave. Dette kan skje i løpet av meget kort tid, og kan føre til at en betydelig del av forbrukerne ganske kort tid etter en forbruksundersøkelse lar en mye større del av inntekten gå til anskaffelse av goder med fallende priser enn det vekten i indeksen skulle tilsi.

På den annen side vil goder som i indeksen kan ha stor vekt, mer og mer bli skjaltet ut, til fordel for de nye. Det kan finne sted en omlegging av kostholdet, f. eks. Etter at eventuelle overskuddslagere blir tømt, vil bedriftsøkonomiske grunner tale for at fortsatte tilførsler av goder som ikke lenger er i skuddet mer må baseres på spesialbestillinger, og bli tilsvarende dyre. Bedriftene kan ikke i samme grad kalkulere på grunnlag av store serier. Kjøper man inn parafinlamper til en hytte, kan man gjøre seg slike refleksjoner. Det er ikke så lett å finne eksempler her, men det ligger nær å tro at det kan være en slik tendens. En eventuell prisstigning for slike go-

der vil da bli registrert mye sterkere enn hva som er riktig, da slike goder i vår statiske indeks hele tiden vil beholde det høye vekttallet. Deres betydning blir sterkere og sterkere overrepresentert i indeksberegningen jo lenger tiden går.

Følgelig får vi prisfallende goder som blir underrepresentert og prisstigende goder som blir overrepresentert. Tenker man seg alle goder representert ved punkter på en horisontal linje, kan man forestille seg at de eldste, opprinneligste og mest tradisjonsbundne goder er representert lengst til venstre. Det er disse som står for tur til å skjaltet ut, iallfall i sin opprinnelige form (koketorsken kan jo erstattes med dypfryst filet), og hvis priser man må tåle se stige dersom man, i motsetning til dem som følger med i utviklingen, tviholder på å ta dem med i forbruket fortsatt. Så kommer de andre godene i tur og orden utover mot høyre, etter hvor nye de er. Mens linjen er endelig mot venstre, er den uendelig mot høyre, for der kommer stadig nye produkter til. Stopper vi tiden og utviklingen, vil linjen også ha et endepunkt mot høyre. Vi kan gjøre det, og ta opp en forbruksundersøkelse. Denne gir da et bilde av forbruket på et bestemt tidspunkt. Alle godenes priser og betydning på budsjettet kan representeres som vektorer i et felles «tyngdepunkt» omtrent midt på linjen, det kan være konsumprisindeksen. Vi kan da anta at alle goder til venstre for dette punkt vil ha en tendens til prisstigning, og alle godene til høyre for det en tendens til prisfall, sterkere jo lenger ut mot linjens ender man kommer, når vi setter tiden igang igjen. Det vil da være mulig at hele linjen kan dreies i vertikalplanet mot høyre om tyngdepunktet, uten at dette (eller konsumprisindeksen) stiger. Dette er den egentlige «prisvridning». Men i tillegg kommer at som følge av den dynamiske utvikling vil også selve tyngdepunktet bevege seg mot høyre bortover linjen, mens det statiske tyngdepunkt, som undersøkelsen registrerte og som danner grunnlag for indeksberegningen, vil bli igjen på den venstre, og stigende, del av linjen. «Indekstyngdepunktet» vil da etter min mening stadig forskyves til

venstre for det virkelige «forbrukstyngdepunktet», om hvilket linjen fortsatt kan vris mot høyre uten at det behøver finne sted en heving av selve prisnivået. Men den statiske prisindeks vil altså vise stigning. Og denne misvisning mener jeg blir større jo lenger tid det går og jo raskere utviklingen er.

Nå skyldes nok stigningen i våre prisindekser både prisvridning og heving av selve kostnadsnivået av mer inflasjonistiske årsaker. Det kunne vært interessant om det hadde latt seg gjøre å få nøytralisert effekten av en slik, etter min mening iallfall, nokså sannsynlig prisvridningstendens. Men inntil det kan skje, mye kan gjøres ved å ta opp forbruksundersøkelser oftere for å bøte på indeksen statiske karakter, får man bruke indeksen som det beste av de skrapelige målingsinstrumenter for inflasjon vi har. Men jeg tror det må være på sin plass å heve en advarende røst mot å navigere alt for trygt etter det.

I «notatenes» ekskurs 18 har professor Frisch vist hvordan full inntektskompensasjon etter en Laspeyre-indeks under en prisstigning kan føre til en realforbedring for inntektstageren. Han garanteres å få kjøpe samme kvantum (Σq_0) av alle goder som på basistidspunktet. Men hvis ikke alle godenes priser stiger like mye, noen kan jo til og med ha falt, vil han ha mulighet for å substituere visse prisstigende goder med prisfallende eller mindre utpreget prisstigende goder. For den nye inntekten $\Sigma p_t q_0$ har da inntektstageren faktisk mulighet for å skaffe seg bedre behovsdekning enn for inntekten $\Sigma p_0 q_0$ på basistidspunktet. En Paasche-indeks derimot vil ha den motsatte tendens. I denne indeks er det den nye forbrukssammensetningen Σq_t på beregningstidspunktet som inngår i formelen. Professor Frisch antar at en «indifferenskonstant» indeks, eller det han heller foretrekker å arbeide med, en ekvivalenskurve, må ligge i et intervall hvis øvre grense er en kurve som beskrives ved en Laspeyre-indeks og hvis nedre grense er en kurve som beskrives ved en Paasche-indeks. Kunne man beregne denne ekvivalenslinje, skulle den være uten de svakheter jeg har forsøkt å vise at Laspeyre-

indeksen har, og være brukbar til måling av inflasjon.

Nå fins det en del indeksformler som er en mellomting mellom Laspeyres og Paasches. Her kan f. eks. nevnes Marshall-Edgeworths indeks:

$$P_t : 0 = \frac{\sum p_t (q_0 + q_t)}{\sum p_0 (q_0 + q_t)}$$

og kanskje også Fishers «Ideal» indeks:

$$P_t : 0 = \sqrt{\frac{\sum p_t q_0 \cdot \sum p_t q_t}{\sum p_0 q_0 \cdot \sum p_0 q_t}}$$

I begge disse inngår, som man ser, forbrukssammensetningen på beregningstidspunktet $\sum q_t$ og det vil medføre den komplikasjon i praksis at man måtte ta opp en ny forbruksundersøkelse hver gang man vil beregne indeks. En annen komplikasjon er at visse goder som inngår i $\sum q_t$ ikke inngår i $\sum p_0$, fordi godene den gang ikke ble produsert. De har nå prisen p_t , men

hvilken pris p_0 skal man gi dem på basistidspunktet, uendelig? Det er mulig man kan nå et tilfredsstillende resultat ved å beholde Laspeyres-indeksen i prinsippet, og foreta fullstendige forbruksundersøkelser f. eks. bare hvert tiende år. Så kan man foreta nødvendige korrigeringer av vektene på grunnlag av andre kriterier. Disse kan bestå i at man foretar stikkprøver hos noen av husholdningene som har vært med i undersøkelsen, og undersøker hos kolonialkjøpmenn, manufakturhandlere og andre forhandlere om det foregår noen påtagelig endring i etterspørselen. En parallell til dette kan man finne i statistikken over befolkningsutviklingen, som bygger på fullstendige folketellinger hvert tiende år, mens det foretas løpende justeringer av tallene mellom tellingene etter oppgaver fra prester, lensmenn, arbeidskontorer og andre.

I det danske «Indeksproblemer» gir Arne Jensen i kapitlet «Anvendelse af Indeks i Bedriften» s. 97

ff. eksempler på hvorledes man kan finne et kompromiss mellom Laspeyres-indeks og Paasche-indeks, bl. a. ved en kjedeindeks med så små tidsrom som mulig mellom kjedens enkelte ledd.

I ekskurs 18 peker professor Frisch også på problemer som vil oppstå når man skal foreta pris-sammenligninger på geografisk adskilte steder, hvis man blir stilt overfor strukturelt forskjellige markeder. Som jeg har forsøkt å peke på foran tror jeg at man må ta hensyn til disse komplikasjoner ved indeksberegningen selv om det ikke er noen geografisk forskjell på markedene. Det norske marked anno neste forbruksundersøkelsesår er med den rivende utvikling vi er inne i sikkert nokså strukturelt forskjellig fra markedet anno 1958. For en tid siden hørte jeg en illustrerende uttalelse om at i dag er ca. 50 % av de sysselsatte i USA beskjeftiget med å produsere varer og tjenester som man for bare 20 år siden overhodet ikke kjente til.

Stipend

Fra Utenriksdepartementet har Sosialøkonomen mottatt kunngjøring om en rekke stipend for studieopphold i utlandet. Det gjelder bl. a. finske, italienske, belgiske, polske og jugoslaviske statsstipend, og stipendier for studieopphold i Sverige, Bulgaria og Sovjetsamveldet.

Nærmere opplysning om disse stipendiene fås i Utenriksdepartementets kulturkontor.

FØR VÆRONNA... Forts. fra s. 19.

et alternativ til melkeproduksjon, men også ut fra et kostnadssynspunkt. Er det alt i alt hensiktsmessig med en korndyrking av det nåværende omfang når det norske kornet skal betales med 80—90 % overpris? Vi kan formulere vårt spørsmål slik — med referanse til den ovennevnte produksjonsmåling: Ved hvilket dyrkingsnivå blir den totale kornstøtte så stor at det ikke lenger er «forsvarlig»?

Tradisjonelt regnes som nevnt melk og korn som alternative produkter, hvor man ved landbrukspolitiske virkemidler, særlig prisrelasjonen, kan påvirke den innbyrdes fordeling. Vi er redd at vi ikke har bidratt til å finne enkle løsninger, idet våre refleksjoner nærmest går i retning av at det ser ut til at vi for begge disse produkter har en for sterk tendens til produksjonsøkning.

IRAS

Innen næringslivet er det mange og allsidige arbeidsoppgaver for kvalifiserte konsulenter på rasjonaliseringsområdet. For ansettelse ved vårt kontor søker vi derfor

SOSIALØKONOMER

for arbeidsoppgaver innen administrativ og merkantil organisasjon, systeminstallasjon og databehandling.

Stillingene byr på gode muligheter for videre utvikling i samarbeid med erfarne spesialister.

Søknad mrk. «IRAS» sendes

INDUSTRIFORBUNDETS RATIONALISERINGSKONTOR A/S

Rådgivere i industriell organisasjon, bedriftsøkonomi og produksjonsteknikk.

Munkedamsvn. 53 b, Oslo. - Tlf. 42 98 20

Før våronna i jordbrukspolitikken

Etter at to viktige utredninger om jordbrukspolitikken — innstillingene fra Eskelandskomiteén og Aresvikkomiteén — ble avgitt for ca. 4 år siden, har myndighetene gitt seg god tid med å legge fram sitt syn på de spørsmål som er reist. Det forlyder at en Stortingsmelding nå er på trappene, hvor Landbruksdepartementet og Regjeringen vil ta standpunkt til hovedproblemene i jordbrukspolitikken. Dette skulle gi et godt opplegg til en jordbrukspolitisk våronn. Kontorsjef Eskild Jensen trekker i denne artikkelen fram enkelte av de problemer som den kommende Stortingsmeldingen ventelig vil behandle.

For åtte år siden ble det med få måneders mellomrom oppnevnt to offentlige komitéer med den oppgave å utrede en del av de mest grunnleggende problemer i jordbrukspolitikken. Begge komitéene fikk på folkemunne navn etter sine formenn, direktør Arne Eskeland og professor Oddvar Aresvik. Eskelandkomiteén ble oppnevnt først — 20. februar og hadde en relativt begrenset oppgave, nemlig «å undersøke de muligheter en har for produksjonsfordeling mellom de forskjellige brukstyper og de forskjellige distrikter, og ellers drøfte i hvilken utstrekning samfunnsmessige og landsbruksmessige hensyn tilsier en slik utnyttelse av disse muligheter — eventuelt med det offentliges medvirkning.»

Aresvikkomiteén fikk et mandat som var så omfattende at det kunne ta motet fra mange, om enn ikke fra komitéens dynamiske formann og viseformann. Den siste var forskningssjef Odd Aukrust. Mandatet hadde følgende ordlyd:

1. Å gi en oversikt over og en alminnelig vurdering av de nåværende tiltak for å lette og sikre avsetningen av jordbruks- og hagebruksprodukter.
2. Å utrede spørsmålet om sikring av avsetningen for de temporære og sesongmessige produksjonsoverskott. Herunder bør følgende forhold utredes:
 - a) mulighetene for å redusere svingingene i produksjonen
 - b) mulighetene for å skape jevnere behovsdekning gjennom året ved utbygging av lagerkapasiteten og
 - c) nødvendigheten av en hensiktsmessig reguleringseksport og gjennomføringen av denne.

3. Å utrede spørsmålet om å sikre avsetningen av en økt totalproduksjon som måtte bli en følge av rasjonaliseringen av næringen.

4. Å drøfte og utarbeide detaljerte forslag til
 - a) tiltak som utvalget finner nødvendig for å sikre en for samfunnet og næring heldig løsning på avsetningsproblemet for jordbruksvarer og
 - b) de nødvendige administrative forføyninger, herunder eventuelle lovforslag.

Aresvikkomiteén ble oppnevnt som et direkte resultat av de spørsmål som ble kastet inn i jordbruksforhandlingene i 1956 om bl. a. avsetningsgarantier. Det virker i sannhet litt forvirrende at man samtidig hadde to komitéer i arbeid som i betydelig grad berørte samme arbeidsfelt. Dette har også ført til at man etterpå sitter igjen med to innstillinger hvor det ikke er helt lett å finne ut om tilrådingene harmonerer.

De to innstillingene ble avgitt med 17 dagers mellomrom i juni 1960, det vil si for nesten 4 år siden. Sosialøkonomen har i noen tid hatt under forberedelse å ta opp dette spørsmålet, i første rekke det forhold at man lar slike betydelige utredninger av så viktige og problemfylte områder ligge i årevis, før Landbruksdepartementet og Regjeringen formulerer sine synspunkter på dem. Det er nå som nevnt ovenfor åtte år siden de to komitéene ble oppnevnt.

Vi skylder å minne om at Aresvikkomiteén avga en foreløpig innstilling i 1958, som ble brukt av partene i jordbruksforhandlingene i 1958, og en del av dens tilrådingar ble tatt inn i Jordbruksavtalen 1958—61.

Men Sosialøkonomen har hatt noe mer i tankene enn å etterlyse de offisielle standpunkter i landbrukspolitikken. Vi ville gjerne trekke fram noen av de problemer som allerede i 1956 var så betydelige at man ønsket å få dem utredet, for å se hvordan utviklingen i mellomtiden var gått. Har problemene løst seg selv, eller har utviklingen forsterket dem, slik at vi i 1964 står enda vanskeligere til i forhold til problemene enn i 1956 eller 1960? Har utviklingen i mellomtiden gitt oss noe nytt erfaringsmateriale, har nye problemer dukket opp?

Det forlyder nå at det i løpet av vårmånedene vil bli fremmet en stortingsmelding med Landbruksdepartementets og Regjeringens syn på retningslinjene i landbrukspolitikken. Denne meldingen vil sikkert bli utsatt for en omfattende debatt av dem som er knyttet til næringen, eller av andre grunner er interessert i den.

Mens vi venter vil vi prøve å trekke fram noen av de problemene som etter vår mening er viktige, og som man i den kommende debatt bør beskjeftige seg med.

Vi vil gjerne begynne med det forbehold at vi ikke tar sikte på en totalbetraktning. Dette har flere årsaker, og den altoverskyggende er at det neppe er flere enn et ensifret antall mennesker som har den fulle oversikt over alle disse problemene og over den samlede virkning av alle statens og landbruksorganisasjonenes tiltak. Vi regner oss ikke blant denne fåtallige flokk.

Regjeringen har ved flere anledninger i de siste 18 år formulert målsettinger for landbrukspolitikken. Disse har gjerne bestått av en inntektsmålsetting og en produksjonsmålsetting. I nasjonalbudsjettet for 1947 heter det at «målet i årene framover må være å produsere det landet trenger av melk, kjøtt, flesk, ost, grønnsaker og til dels frukt, en vesentlig del av spisefettet og en rimelig del av matkornet.» Inntektsmålsettingen i nasjonalbudsjettet for 1947 er den nå så berømte «jamstillingspolitikken» som førte til det såkalte jordbruksforliket i Stortinget sommeren 1947: «Det vil av sosiale og andre grunner være nødvendig å treffe tiltak som i løpet av rimelig tid bringer jordbruksbefolkningens levevilkår opp til et nivå som noenlunde svarer til levevilkårene i andre næringer.» Hvis man studerer denne formuleringen og dens sannsynligvis bevisste uklarhet, kan man forstå at den har vært gjenstand for tallrike fortolkninger, for å si det mildt.

Neste milepel ved formuleringen av landbrukspolitiske målsettinger var i 1955, i Stortingsmelding nr. 60, Retningslinjer for utviklingen av jordbruket. Om produksjonen heter det her at norsk jordbruk «bør dekke landets behov for mjølk, smør, ost, kjøtt, flesk og egg. ... Av frukt, bær og grønnsaker bør størst mulig del av behovet dekkes. Endelig bør en så stor del av kornbehovet som forsvarlig dekkes ved egen produksjon. Husdyrproduksjonen må baseres på norske fôrmidler så langt det er mulig.» Inntektsmålsettingen er i 1955 blitt enda mindre klar enn i 1947. Vi finner fra denne tiden i jordloven av 1955 noe om «trygge økonomiske kår for eigaren og huslyden hans».

Vi vil uttrykke en viss tvil overfor nytten ved

formulering av målsettinger av modell 1955. Uttrykk som «størst mulig», «så stor del som forsvarlig», «så langt det er mulig» er i beste fall egnet for ulike fortolkninger. I alle fall er det selv for den mest velmente leser ikke mulig å si noe om hva dette betyr i kvantitative mål. Selv med noe klarere formuleringer er målsettinger av denne karakter en uhyre problematisk sak. Hva innebærer det egentlig at vi formulerer en målsetting om inntektsutviklingen i én næring? Dette må nødvendigvis også ha konsekvenser for inntektsutviklingen i andre næringer, og hva vet vi om disse konsekvensene?

En betydelig del av produksjonsmålsettingene fra 1947 og 1955 går ut på at det bør være selvdekning for melk, kjøtt, flesk, egg. Slike målsettinger er presise nok. De oppfattes vanligvis også som om eksport ikke er ønskelig, bortsett fra sesongmessige overskudd.

Hvordan har utviklingen vært innenfor enkelte viktige områder i forhold til disse målsettingene? La oss først se på melken. Denne er fortsatt landbruks overlegent viktigste produkt, og svarer for nær 40 % av de totale inntektene i næringen.

Aresvikkomitéen tar sitt utgangspunkt i forbruksprognoser. Med utgangspunkt i tallene for 1955 beregner komitéen det samlede behov til:

1965	1814—1816 mill. liter
1975	1908—1919 mill. liter
1985	1995—2016 mill. liter

Disse produksjonsmål inkluderer et årlig overskudd til eksport på 200 mill. liter, nødvendig av hensyn til de sesongmessige variasjoner. Dette tallet er neppe for lavt anslått. Det synes å være mulig å oppnå en større sesongutjamning av produksjonen. Eskelandskomitéen har med utgangspunkt i produksjonsutviklingen og en forutsetning om uendrede støttetiltak m. v. kommet til at eksportoverskuddet i 1970 vil bli hele 321—388 mill. liter, dvs. ca. 1/3 av den totale produksjon, inkl. fôr og svinn.

Eskelandskomitéens tall, og tilsvarende vurderinger i Aresvikkomitéens innstilling har siden 1960 vært et alvorlig varsel om at melkeproduksjonen var på vei ut av kontroll, og at overskuddsproblemet så ut til å bli alvorligere. I årene 1959, 1960 og 1961 var overskuddet henholdsvis ca. 235, 250 og 210 millioner liter. Overskuddet er her definert ved eksporten av smør og ost omregnet til helmelk. Det er ikke tatt hensyn til bruk av helmelk til fôr. Dette overskuddet, som da skulle være forsiktig regnet, utgjør nesten 15 % av den samlede melkeproduksjon. Det innebærer at overskuddet allerede omkring 1960 ser ut til å være nådd nesten opp i det nivå som Eskelandskomitéen har regnet med først i 1970 hvis den nåværende melkepolitikken opprettholdes. Et overskudd av denne størrelse innebærer henimot to måneders gjennomsnittlig melkeproduksjon, eller med andre ord at 10 måneders melkeproduksjon er nok til å dekke det hjemlige marked, de øvrige to måneder skaper et overskudd som neppe kan avsettes til lønnsomme priser.

Vi kjenner ikke tallene for 1963, og er som alle andre helt uvitende om hvordan 1964-tallene blir. Vi vet at alle produksjonstall i jordbruket, også

melkeproduksjonen varierer mye fra år til år med de klimatiske svingninger. Det kan derfor lett tenkes at et enkelt år eller to kan gi produksjonsresultater som kan tyde på at overskuddsproblemet har kuliminert. Overskuddet i 1961 er f. eks. lavere enn i 1960. Men på bakgrunn av det gjennomsnittlige nivå for 1959—61 i forhold til komitéutredningenes prognoser for 1970, synes det oss som om skjevheten i forholdet mellom utviklingen av melkeforbruket og melkeproduksjonen kanskje er blitt større enn det så ut til for noen få år siden. Vi er spent på Landbruksdepartementets vurdering av dette spørsmål i den kommende stortingsmelding.

La oss se på kornproduksjonen og kornimporten. Tradisjonelt regnes det at den relative prisen korn/melk er ett av de viktigste virkemidler til å påvirke sammensetningen av jordbruksproduksjonen.

Det er ingen klart formulert politikk for korn dyrkingen. I produksjonsmålsettingen fra 1955 heter det som nevnt ovenfor at «en så stor del av kornbehovet som forsvarlig (bør) dekkes ved egen produksjon». Så lenge vi ikke vet hva man her skal legge i ordet «forsvarlig» hjelper ikke denne formuleringen oss.

Vi kjenner ikke mulighetene for lønnsom korn dyrking i Norge. Det varierer selvsagt mye fra distrikt til distrikt, og fra år til år. Men vi vet at innkjøpsprisen til Statens Kornforretning for norsk-avlet korn i de senere år har økt relativt sterkt i forhold til importprisen. For hvete er det i de senere år betalt en overpris på 80—90 %. Det foregår således en ganske betydelig støtte til korndyrkingen. Økingen i støtten har også — som tilsiktet — ført til en betydelig øking i kornproduksjonen. Hveteproduksjonen var i årene 1950—53 gjennomsnittlig 373 000 tonn, og i årene 1960—63 gjennomsnittlig hele 589 000 tonn, en øking på nær 60 %.

Det har vært mange fordeler ved at så mange bruk har gått over til korndyrking, lokket både ved den høye overpris og ved at dyrkingen av korn krever langt mindre arbeidskraft enn husdyrhold. Herved har man unngått at melkeoverskuddet er blitt enda større enn det faktisk er blitt. I Aresvik-komiteen minnes det også om beredskapssynspunktet, idet man tar utgangspunkt i den svake forsyningssituasjon i Norge i 1914 og de vansker det skapte under den første verdenskrig.

Et par ord om beredskapssynspunktet. Hvis det er et ledd i en integrert beredskapspolitikk at vi skal ha en maksimal korndyrking, er dette et meget sterkt moment. Men hvis spørsmålet er noe mer nyansert, bør det kanskje vurderes hva det koster å holde lagre av importert korn i relasjon til hva det koster å støtte norsk korndyrking. Et enda mer vidtgående spørsmål er sikkert vurdert uten at vi kjenner svaret: Anses det fremdeles realistisk at Norge skal kunne greie en langvarig blokade under en internasjonal konflikt? Svaret på det spørsmålet er avgjørende for om det er god mening i å ta sikte på selvberging av korn.

Om man ser bort fra beredskapssynspunktet antar vi at spørsmålet om korndyrkingen i Norge ikke bare bør vurderes ut fra ønskeligheten av å finne

Forts. side 16.

DET INTERGRERTE

Nasjonalregnskap

Av byråsjef Mikael Selsjord

Denne artikkelen står fullt og helt for forfatterens egen regning og må ikke tas som uttrykk for Statistisk Sentralbyrås syn. De problemer som er behandlet i artikkelen drøftes for tiden innen nasjonalregnskapskretser, og det synes ikke å være oppnådd enighet om noen faste prinsipper. Synsmåtene som kommer fram i artikkelen må derfor tas som uttrykk for tanker en ikke-nasjonalregnskapsekspert gjør seg om disse problemer.

I. Det tradisjonelle nasjonalregnskap og kredittmarkedstatistikken.

Et nasjonalregnskap er et statistisk regnskaps-system som har til formål å gi totaltall for hele nasjonen og som er velegnet for såvel beskrivende som analytisk bruk. Det er spesielt to hovedtrekk som karakteriserer nasjonalregnskapets innhold, nemlig de poster regnskapet er bygd opp av og den måten totaltallene er splittet opp på for å belyse spesielle grupper eller sektorer innen nasjonen. Vi har i dag to statistiske regnskapssystemer som etter denne definisjon kan karakteriseres som nasjonalregnskaper, nemlig det tradisjonelle nasjonalregnskap og kredittmarkedstatistikken. Begge regnskapssystemer gir en statistisk beskrivelse for landet som helhet, men innholdet i de to regnskapssystemer er forskjellig. Dette gjelder såvel regnskapspostenes art som oppsplittinger etter grupper eller sektorer.

Det tradisjonelle nasjonalregnskap fant sin form i de første år etter siste krig, i en periode da de realøkonomiske problemer sto i brennpunktet. Dette er vel årsaken til at regnskapet har fått en ensidig realøkonomisk utforming. Regnskapet beskriver således realstørrelser som produksjon, investering, konsum, eksport og import og gir dessuten visse inntektstall. Disse størrelser er av stor interesse ved beskrivelser av den realøkonomiske utvikling og ved makroøkonomiske analyser i den Keyneske stil. Svakheten ved regnskapssystemet er først og fremst at det ikke er lagt opp med sikte på å få med relevante finansstørrelser som ofte kan være sterkt motiverende ved realøkonomiske transaksjoner. Denne mangel gjør det i dag svært vanskelig å skaffe tallmateriale til analyser hvor både real- og finansstørrelser trekkes inn (f. eks. re-fimodeller).

I begynnelsen av femtiårene økte interessen for

bruk av også finansielle størrelser i de økonomiske resonnementer. Det ble også etter hvert lagt langt sterkere vekt enn tidligere på kredittpolitikken som virkemiddel i den offentlige økonomiske politikk. Dermed oppsto behovet for å få med finansielle størrelser i nasjonalregnskapet. Det ideelle ville da vært å få bygd finansregnskapet sammen med det tradisjonelle nasjonalregnskap, men slik dette var utformet, lot det seg ikke gjøre. Vårt finansielle nasjonalregnskap fant da sin form i den såkalte kredittmarkedstatistikk. Dette regnskapssystem gir opplysninger om en rekke sektors finansielle ressurser, tilgang av kreditter over obligasjonsmarkedet, fra banksystemet og utlandet og den del av sektorens sparing som er knyttet til nettofinansinvesteringer.

Vi sitter følgelig med to regnskapssystemer som hver for seg beskriver interessante og viktige sider ved økonomien, men som ikke griper sammen og gir en slik totalbeskrivelse som det i dag er sterkt behov for. Det spørsmål har da naturlig reist seg om det ikke finnes muligheter for å bygge bro mellom disse to regnskaper, slik at en kan få et totalregnskap som dekker både real- og finansstørrelsene i et integrert nasjonalregnskap. En slik løsning ville trolig åpne ganske nye muligheter for økonomisk analyse og for økonomisk planlegging.

Svakhetene ved de eksisterende nasjonalregnskaper har i en rekke år vært drøftet på det internasjonale plan. ECE har således hatt flere arbeidsgrupper som har arbeidd med saken, og International Association for Research in Income and Wealth har også hatt spørsmålet oppe på dagsorden på sine møter i de senere år. Problemene ved en slik revisjon av nasjonalregnskapet er imidlertid så kompliserte at det ennå ikke har lyktes å komme frem til noen brukbar løsning. En viktig årsak kan være at det ikke foreligger noe alment akseptert analyseskjema (analogt Keynes) som kan være veiledende ved valg av regnskapsbegreper.

II. Det integrerte nasjonalregnskaps innhold.

Av de rent statistiske hovedkrav som kan stilles til et integrert nasjonalregnskap er det to som er av særlig viktighet, nemlig krav til regnskapsposter og regnskapssammenhenger og krav til sektorsystemet.

1. Regnskapsposter og regnskapssammenhenger.

Et moderne bedriftsregnskap omfatter i alminnelighet et internt produksjonsregnskap som belyser driften ved de ulike produksjonssteder (driftsregnskap), et inntektsregnskap (vinnings- og tapskonto) og et kapitalregnskap (balanse). Disse tre regnskaper er integrerende deler av et totalregnskap. Det er mye som taler for at det integrerte nasjonalregnskap bør ha et innhold som svarer til inntekts- og kapitalregnskapet for bedriftene. Ut fra denne forutsetning kan en skille mellom følgende sentrale regnskapssammenhenger som binder sammen regnskapspostene:

- (1) Inntektsregnskap: $\text{Bruttoprodukt} + \text{inntekts-overføringer} + \text{kapitalgevinster} = \text{ytelser til produksjonsfaktorene} + \text{utgiftsoverføringer} + \text{konsum} + \text{sparing}$.

- (2) Kapitalregnskap: $\text{Nettoøking i fordringer} + \text{nettoøking i realkapital} = \text{nettoøking i gjeld} + \text{sparing}$.

Av (1) og (2) får vi

- (3) $\text{Sparing} = \text{disponibel inntekt} \div \text{konsum} = \text{netto-realinvestering} + \text{nettofinansinvestering}$.

Integrasjonen av real- og finansstørrelsene i samme regnskapssystem kommer klarest fram i likning (3) som sier at saldo på inntektsregnskapet fratrullet nettorealinvesteringene skal være lik nettoforandringsøking etter balansen. Et regnskap etter disse prinsipper skulle gi full oversikt over samspillet mellom real- og finansstørrelsene.

2. Sektorsystemet.

Det annet hovedproblem som må løses er hvilke økonomiske grupper eller sektorer regnskapet skal gjelde for. Tallmateriale for et statistisk regnskap av denne type kan tenkes skaffet til veie ved oppsummering av tilsvarende regnskaper for de enheter sektorene er bygd opp av. Dette setter visse krav til hvorledes enhetene kan defineres. Regnskaper av denne type (gjelder både inntektsregnskap og balanse) kan bare settes opp for regnskapsmessige enheter, dvs. enheter med selvstendig finansforvaltning, og regnskapet må være et totalregnskap som omfatter enhetens samlede økonomiske virksomhet og status. For ikke-personlig næringsdrift vil enheten være foretaket (f. eks. et aksjeselskap), for personlig næringsdrift vil den omfatte både bedrift og eierens husholdning, og for lønnstakere og pensjonister vil enheten svare til husholdningen. Disse enheter som kan kalles institusjonelle enheter, vil samtidig være selvstendig besluttende enheter. De funksjoner disse enheter utøver (produksjon, investering, konsum etc.) må som følge av en felles budsjettlikning betraktes som avhengige. En slik enhet gjør regnskapet særlig vel egnet for analytisk bruk.

Aggregering av enhetene i sektorer må skje ved å føre sammen enheter med felles hovedfunksjoner. Hvilke hovedsektorer og undersektorer som kan komme på tale bør avgjøres ut fra de analytiske behov. Det kan her bli spørsmål om alternative sektorinndelinger tilpasset ulike analyseformål. Eksempel på en slik institusjonell sektorinndeling finnes i kreditmarkedstatistikken.

III. Integrasjonsproblemer.

Det spørsmål mange stiller seg er hva som kan gjøres med det tradisjonelle nasjonalregnskap og kredittmarkedstatistikken for om mulig å komme fram til et slikt integrert nasjonalregnskap som skissert i forrige avsnitt. Vi skal her se på et par av de hovedproblemer som melder seg.

1. Regnskapspostene.

De to regnskapssystemer sett under ett gir stort sett de samme regnskapsposter som det integrerte regnskap bør omfatte. Det tradisjonelle nasjonalregnskap gir således inntektstall og tall for realinvestering og sparing, mens kredittmarkedstatistikken gir tall for nettofinansinvesteringen. Størrelsene er imid-

lertid ikke definert slik at sammenheng (3) i avsnitt II foran holder. Vi skal her peke på et par hovedproblemer:

a. *Inntektsbegrepet.* Det forhold at inntektsregnskapet og balansen sees i sammenheng (jfr. likning (3)) legger visse bindinger på definisjonen av inntektsbegrepet. I kredittmarkedstatistikken er således finansobjektene ført opp med pålydende beløp. Ved omsetning av finansobjekter til priser som avviker fra pålydende verdier vil det oppstå gevinster eller tap for de parter som deltar i transaksjonene. Slike komponenter er ikke tatt med i nasjonalregnskapets inntektsbegrep. Det samme gjelder ved omsetning av realkapital. Omvurdering av finansobjekter kommer i samme stilling (eksempel: devaluering av landets valuta, avskrivning av tap på fordringer etc.). Det kan også nevnes at bruk av pålydende beløp for finansobjektene for mange formål er lite tilfredsstillende og at markedsverdier ofte kan gi mer realistiske løsninger. Dette kan også virke inn på inntektsbegrepet da det i så fall også kan komme på tale å ta hensyn til ikke-realiserert gevinst og tap. Et problem som krever spesiell overveieelse er vurdering av realkapitalen og av kapitalslitet (avskrivningene) for å få samsvar mellom inntektsregnskap og balanse. Dette spørsmål vil også ha konsekvenser for realinvesteringsbegrepet.

b. *Periodiseringen.* Et hovedkrav for å oppnå samsvar mellom real- og finansregnskapet er at regnskapspostene refererer seg til samme regnskapsperiode. Alle oppgjørsbetingede realstrømmer må derfor motsvares av tilsvarende kontantstrømmer eller fordrings- og gjeldsposter som motsvarer den ikke betalte del. Det må også være samsvar mellom registrering av overføringer i inntektsregnskap og balanse. Nasjonalregnskapet er i prinsippet om ikke alltid i praksis basert på opptjeningsprinsippet. Dette innebærer at alle inntekter og utgifter som er opptjent eller påløpt i perioden tas med i regnskapet uansett forfallstidspunkt eller oppgjør. Kredittmarkedstatistikken derimot er stort sett basert på kontantprinsippet. Dette innebærer at poster som opptjente, ikke forfalte renter, utliknede ikke forfalte skatter etc. ikke tas med i balansen.

De problemer som er nevnt foran kan best løses ved at definisjonene av regnskapsbegrepene tas opp til ny vurdering, idet en tar hensyn til de nye behov. Dessuten må det fastsettes ensartede prinsipper for periodiseringen.

2. *Sektorsystemet.*

Det er et ufravikelig vilkår for integrering av de to regnskapssystemer at regnskapstallene refererer seg til de samme statistiske masser, dvs. at tallmaterialet passes inn i et felles sektorsystem. Etter de prinsipper som er skissert i avsnitt II foran kreves det videre at dette sektorsystem defineres institusjonelt, dvs. at det bygges opp av institusjonelle enheter. Kredittmarkedstatistikken tilfredsstiller kravene til et slikt sektorsystem, men det gjør derimot ikke det tradisjonelle nasjonalregnskap.

Oppsplittingene av regnskapstallene i nasjonalregnskapet kan lettest forstås ved å oppfatte regnskapet

som et kontoregnskap og ikke som et sektorregnskap. Hele nasjonen kan betraktes som *en* regnskapsenhet som er delt opp i en rekke virksomhets- eller funksjonsområder. For hver funksjon (produksjon, investering, konsum osv.) opprettes det konti som beskriver de transaksjoner som er knyttet til vedkommende funksjon. Produksjonskontoen f. eks. registrerer på den ene side innsatsen i produksjonsprosessen og på den annen side produksjonsresultatet. Hovedkontoen for landet som helhet deles videre opp i næringskonti etter produksjonens art. Samme oppdeling gjøres for investeringskonto og inntektskonto. Konsumkontiene er inntektsanvendelseskonti som viser hvorledes deler av produksjonsresultatet anvendes til offentlig eller privat forbruk. Regnskapsposter som netto finansinvestering og sparing kommer fram som saldi på visse konti.

Kontosystemet i nasjonalregnskapet kan også fortolkes som et sektorsystem. En må da tenke seg de institusjonelle enheter splittet opp i funksjonelle enheter. Disse må defineres slik at produksjon, offentlig konsum og privat konsum ikke kan forekomme i samme enhet. Institusjonelle enheter som personlige næringsdrivende og offentlig forvaltning blir således splittet opp i funksjonelle konsumenter og produksjonsenheter. Produksjonsenheter blir videre splittet opp i like mange næringsenheter som de institusjonelle enheter driver produksjonsvirksomhet i. Sektorsystemet vil etter dette omfatte offentlige konsumsektorer (stats-, trygde- og kommuneforvaltningen), private konsumenter og produksjonssektorer for de enkelte næringer. Dette sektorsystem er funksjonelt oppbygd og vil i stor utstrekning gå på tvers av det institusjonelle sektorsystem.

Sammenhengen mellom det institusjonelle og det funksjonelle sektorsystem kan illustreres ved følgende matris:

Funksjonelle sektorer / Institusjonelle sektorer	Institusjonelle sektorer				
	I ₁	I ₂	...	I _n	Sum
F ₁	x ₁₁	x ₂₁	...	x _{n1}	$\sum_{j=1}^i x_{j1}$
F ₂	x ₁₂	x ₂₂	...	x _{n2}	$\sum_{j=1}^i x_{j2}$
...	...	...	...	...	...
...	...	...	...	...	...
F _m	x _{1m}	x _{2m}	...	x _{nm}	$\sum_{j=1}^i x_{jm}$
Sum	$\sum_{j=1}^j x_{1j}$	$\sum_{j=1}^j x_{2j}$	...	$\sum_{j=1}^j x_{nj}$	$\sum_{j=1}^i \sum_{j=1}^j x_{ij}$

Hele den statistiske masse i nasjonalregnskapet tenkes å gå inn i denne matris. La oss tenke oss de institusjonelle enheter fordelt på n institusjonelle sektorer (I₁ ... I_n). De enheter som går inn i sektor I₁ splittes opp i funksjonelle enheter, og av disse faller

x_{11} på den funksjonelle sektor F_1 , x_{12} i sektor F_2 osv. Ved å summere kolonnene får en fram de institusjonelle sektorer (f. eks. $I_1 = \sum^j x_{1j}$) og ved å summere linjene de funksjonelle sektorer (f. eks. $F_1 = \sum^i x_{i1}$). Vilkåret for at en funksjonell og en institusjonell sektor skal falle sammen er at samtlige funksjonelle enheter i den ene sektor er de samme som de funksjonelle enheter i den andre. Dette vil si at den respektive kolonne og linje i matrisen bare har enheter i kryssrubrikken. Det eneste sektoraggregat som alltid vil falle sammen i de to sektorsystemer er den totale statistiske masse ($\sum^i \sum^j x_{ij}$).

Den kompliserte sammenheng mellom sektorsystemene i de to regnskaper utelukker en enkel løsning av integrasjonsproblemet. Det er vel også i første rekke dette forhold som er årsaken til at de integrasjonsbestrebelse som er gjort ikke har ført til noen resultater. Konklusjonen synes å være at det nåværende nasjonalregnskapssystem forkastes som uhen-siktsmessig og at det legges opp til et nytt system tilpasset institusjonelle sektorer. Til dette er å si at nasjonalregnskapssystemet nå har fått en utforming etter internasjonal godtatt standard som er vel innarbeidd i de fleste utviklede land. Regnskapssystemet har også tross sine svakheter vist seg å være et verdifulle hjelpemiddel ved statistisk beskrivelse og økonomisk analyse. Den funksjonelle utforming har dessuten spesiell interesse ved analyser av produksjonstekniske sammenhenger, produksjonskryssløp og næringsøkonomiske problemer. Disse forhold taler for at det tradisjonelle nasjonalregnskap i det vesentlige bør bevare sin form.

IV. Det differensierte nasjonalregnskap.

Etter dette synes det å være en spesiell løsning av problemet som utpeker seg, nemlig det *differensierte nasjonalregnskap*. Dette regnskap forutsettes å omfatte både det tradisjonelle nasjonalregnskap i sin funksjonelle form og det integrerte nasjonalregnskap i sin institusjonelle form. Det ene nasjonalregnskap vil ikke overflødiggjøre det andre, men tvert om utfylle og komplettere det. Mønsteret finnes i det moderne bedriftsregnskap som er bygd opp av et driftsregnskap som belyser virksomheten ved de forskjellige driftsavdelinger og et finansregnskap som belyser det økonomiske resultat av foretakets samlede virksomhet og foretakets aktiver og passiver. Det tradisjonelle nasjonalregnskap har mange fellestrekk med et slikt driftsregnskap. Likesom driftsregnskapet beskriver det innsatsen i og uttak fra produksjonsprosessen i visse funksjonelle avdelinger (næringer) og inntekter som kan tilskrives disse avdelinger ved avregning av innsats og produkter (næringsinntekt). Det integrerte nasjonalregnskap slik det er beskrevet foran er på den annen side en tro kopi av finansregnskapet. Her er ikke interessen konsentrert om parti-

elle regnskapsdata, men om helheten, om foretakets (sektorens) samlede virksomhet medregnet finansforvaltningen.

Regnskapssystemet kan tenkes bygd opp slik at realstørrelsene i det integrerte regnskap tas fra det funksjonelle regnskap. Det vil her sannsynligvis være mest fruktbart å starte med bruttoproduksjonen. Denne vil da være fordelt på funksjonell basis i det tradisjonelle nasjonalregnskap og kan omgrupperes institusjonelt etter den matrisen som er beskrevet i foregående avsnitt. Derved vil en sikre fullt samsvar mellom de to deler av regnskapet. Inntektsregnskapet kan så bygges videre opp for de institusjonelle grupper og samordnes med endringene i real- og finansobjektene i balansen.

V. Stillingen i dag og fremtidsutsiktene.

Det foreligger i dag ingen konkrete planer for utbygging av nasjonalregnskapene i retning av det integrerte nasjonalregnskap. Problemet har imidlertid vært drøftet i Statistisk Sentralbyrå. Det er enighet om at noe bør gjøres, men da oppgaven synes stor og omfattende og da tilgangen på skikket arbeidskraft for tiden er sterkt begrenset, har en valgt å skyte saken ut en tid.

Praktisk statistisk arbeid på dette område kan ikke for alvor settes i gang før en er kommet fram til større klarhet over hvilke analytiske anvendelser et slikt regnskap skal ha, slik at det kan utarbeides en teoretisk ramme for regnskapet. Regnskapsbegrepene må tas opp til ny vurdering og avpasses etter behovene og etter de praktiske muligheter for å skaffe primærstatistikk. På det praktisk-statistiske område må det legges opp ny statistikk på felter som i dag ikke er dekket, nye beregningsprinsipper må utarbeides og rutiner for det tallmessige arbeid må fastsettes. Alt dette vil ta tid, og en trenger også en «innkjøringsperiode» før en kan regne med løpende publikasjoner.

De praktiske muligheter for å kunne utarbeide slik statistikk som synes nødvendig for å realisere prosjektet skulle nå ligge godt til rette. En viktig kilde for denne statistikk er likningsmaterialet som vil kunne utnyttes mer intensivt når Riksskattestyrets oppgjørsskjema blir gjort obligatorisk som vedlegg til selvangivelsen. Det kan her nevnes at Byrået for øyeblikket er i gang med undersøkelser som har til formål å skaffe inntektstall etter nasjonalregnskapets inntektsbegrep for institusjonelle grupper. Disse undersøkelser som foreløpig er på eksperimentstadiet, må utbygges videre slik at de kan gi det vesentlige av statistikkgrunnlaget for inntektsregnskap og balanse for den private sektor. For den offentlige sektor og kredittinstitusjonene skulle primærstatistikken være tilstrekkelig for å dekke behovene. Det kan her nevnes at for den offentlige sektor er arbeidet med et partielt integrert regnskap i gang.

Finansieringsproblemer i hjemmeindustrien

Av byråsjef Egil Bakke

Omstillingsprosessen i næringslivet og den raske ekspansjon i de såkalte hjemmeindustrier har ført til økte kredittbehov. At disse ikke alltid blir dekket i fornøden utstrekning har sammenheng med at vår egen pengesparing er for liten, men også med at de midler som er tilgjengelig blir disponert på andre måter. I denne artikkel belyses endel av de bakenforliggende forhold til de kredittproblemer vi står overfor.

Våre såkalte hjemmeindustrier har i de senere år gjennomgått en bemerkelsesverdig ekspansjon. Ikke minst har denne ekspansjon tatt form av økt eksport. De industrielle ferdigvarers andel av vår samlede eksport viser jevn stigning fra år til år. Denne utvikling som tyder på en strukturendring i norsk industri, har ikke skjedd uten vansker. I de senere år har det oppstått et stadig sterkere press for å få kanalisert en større del av den tilgjengelige kapital over til disse ekspanderende hjemmeindustribedrifter.

For å kunne vurdere disse finansieringsproblemer noe nærmere, kan det være grunn til å trekke fram noen hovedpunkter av politikken, penge- og kredittpolitikken og den økonomiske utvikling i sin alminnelighet siden slutten av 1940-årene. Gjennom offentlige investeringer, ved kanaliseringen av kreditten og delvis ved skattepolitiske tiltak, skjedde i 1950-årene meget store investeringer i den lavt foredlende, men sterkt kapital- og energikrevende storindustri. Vi har i det siste 10-året hatt en meget sterk vekst i produksjonen og eksport av aluminium, jern og stål og flåten har økt betydelig. Det har også skjedd store investeringer i treforedlingsindustrien. Kraftutbyggingen har foregått for

fullt. Denne investeringspolitikk med stor innsats i de typiske eksportnæringer og i meget kapitalintensive foretak har medført og nødvendiggjort store underskott i utenriksøkonomien, samtidig som også en stor del av vår egen sparing er blitt kanalisert til slike investeringsformål.

Fram til slutten av 1950-årene kunne denne investeringspolitikken gjennomføres — uten at den i vesentlig grad gikk ut over andre næringers ekspansjonsmuligheter — fordi bl. a. følgende forutsetninger var til stede. Vi hadde i løpet av 1950-årene jevnt over en høy offentlig sparing og en til dels meget stor privat sparing som igjen skyldtes store fortjenester nettopp i de kapitalintensive eksportnæringene. Den egentlige hjemmeindustri drev fortsatt en relativt beskyttet virksomhet med forholdsvis små investeringer og små kredittbehov. Tilgangen til arbeidsbefolkningen var meget liten.

I slutten av 1950-årene inntraff flere endringer i disse forhold. For det første falt den private sparing både som følge av omslaget på fraktmarkedet og deretter som følge av prisfall og avsetningsvan-sker for andre typiske norske eksportprodukter (treforedlingsvarer, jern og stål, aluminium, sildeolje og hvalolje m. v.). Samtidig oppstod som følge av vår inntreden i

EFTA, og ikke minst som følge av diskusjonen om norsk tilslutning til CEE, et sterkt behov for omstilling innen hjemmeindustrien. Hjemmeindustribedriftenes omstillingsproblemer ble derved vesentlig forsterket, samtidig som disse bedrifter øynet økte muligheter for å vinne innpass på utenlandske markeder. Mange av de tiltak som disse bedrifter måtte foreta er av en slik karakter at de kan gjennomføres uten at det kreves kapital, men det må også foretas investeringer av forskjellig art for å modernisere og rasjonalisere produksjonen og tilpasse bedriftens produksjon til tidens etterspørsel. Alt i alt fikk hjemmeindustrien store og nye kapitalbehov og dette på en tid da den private sparing ble redusert, samtidig som de kapitalintensive investeringer i den tradisjonelle eksportindustri holdt seg på et høyt nivå og til dels økte.

Av betydning i denne sammenheng er dessuten at den offentlige netto finansinvestering (sparing ut over realinvesteringene) spesielt i de siste år har vist en betydelig svikt, samtidig som det har meldt seg helt nye kredittbehov av stort omfang ved at norske bedrifter blir tvunget til å levere på kreditt for å få ordrer. Dette gjelder både leveranser til eksport og innenlandske leveringer.

Disse endrede økonomiske forhold har gitt seg utslag i at vårt underskott overfor utlandet er brakt opp på et nivå som ikke kan regnes for forsvarlig på lengre sikt. Med det omfang vi for tiden har på den offentlige og den private sparing, vil underskottet i utenriksøkonomien ikke kunne bringes nedover uten at det vil gå utover ett eller flere kredittfinansierte investeringsbehov. Spørsmålet er da om vi gjennom offentlige bevilgninger og på annen måte fortsatt vil være i stand til å prioritere investeringer i kapitalintensive industrier så sterkt som vi hittil har gjort, eller om vi gjennom forskjellige tiltak skal søke å kanalisere en større del av vår kapitaltilgang over til de ekspansive hjemmeindustribedrifter. Med det store investeringsnivå vi for tiden har, vil en slik omstilling åpenbart ikke bety noe egentlig valg, et enten/eller. En forholdsvis moderat reduksjon i investeringsnivået

TABELL I.

Investering, sparing og underskott i utenriksøkonomien. Mill. kroner.

	1948	1952	1956	1960	1961	1962 ¹⁾	1963 ¹⁾
Private investeringer ..	2322	2955	3933	3513	4574	4037	4131
Offentlige investeringer	561	1080	1399	1852	1788	2199	2661
Investeringer i alt	2883	4035	5332	5365	6362	6233	6792
Dekkes ved:							
Privat sparing	1175	2394	3532	2112	2582	2414	2933
Offentlig sparing	1161	1643	1829	2493	2465	2569	2459
Underskott i utenriksøkonomien (— = overskott)	546	— 2	— 29	760	1315	1250	1400

¹⁾ Foreløpig regnskap.

TABELL II.

Offentlig og privat netto finansinvestering. Mill. kroner.

	1948	1952	1956	1960	1961	1962	1963
Offentlig netto finansinvestering (offentlig sparing — offentlig investering)	600	563	430	260	677	370	—202
Privat netto finansinvestering (privat sparing — privat investering)	—1147	—561	—401	—1020	—1992	—1620	—1198

vil kunne løse det vesentligste av våre utenriksøkonomiske balanseproblemer. Spørsmålet blir mere derfor om man er villig til eller bør søke å holde noe igjen på investeringsintensiteten i de kapitalsterke eksportindustribedrifter og derved skape mulighet for en noe romsligere kapitaltilgang til de såkalte hjemmeindustrier.

I den utstrekning sparingen — den offentlige eller den private — kan økes betydelig, vil dette fordelingsproblemet i investeringspolitikken muligens falle bort. Det er imidlertid ikke grunn til å være for optimistisk med hensyn til mulighetene for å øke sparingen. Det fremlagte statsbudsjett for 1964 tyder heller på en fortsatt nedgang i den offentlige netto finansinvestering og den sterke nasjonale og internasjonale konkurransen medvirker tilsynelatende også til å holde næringslivets fortjenestemargin nede på et lavt nivå. Selv om den personlige sparing øker jevnt og sikkert, vil næringslivets sparing fortsatt være relativt begrenset.

Hvis man ønsker å treffe tiltak som kan medføre at en større del av kapitaltilgangen stilles til disposisjon for de levedyktige og ekspansive hjemmeindustribedrifter, er det naturlig i første rekke å se på hva som kan gjøres innen kredittpolitikken. Men også skattepolitikken vil da måtte bli gjenstand for nærmere vurdering. Rent generelt måtte man da ta sikte på at en større del av det samlede kredittvolum ble disponert av de kredittinstitusjoner som i første rekke kan forventes å betjene de hjemmeindustribedrifter vi ønsker å tilgodese. Dette vil antakelig bety f. eks. at emmisjonene på partialobligasjonsmarkedet måtte begrenses noe og at en større del av den samlede kreditttilførsel burde skje over forretningsbanksektoren. Når det gjelder de skattepolitiske tiltak, synes det ikke å være noe spesielt tiltak som peker seg ut som det åpenbart riktige. Rent generelt vil en slik omgruppering av kreditttilførselen som vi har i tankene kunne hjelpes om det ved skattepolitiske tiltak blir skapt større

mobilitet på kapitalmarkedet, ved at investeringer i finansobjekter skattemessig gjøres relativt fordelaktigere sammenliknet med realinvesteringer. Derved kunne den sparing som skjer i bedriftene i større grad enn nå komme de ekspanderende bedrifter til gode og ikke automatisk bli reinvestert i bedriften der sparingen finner sted.

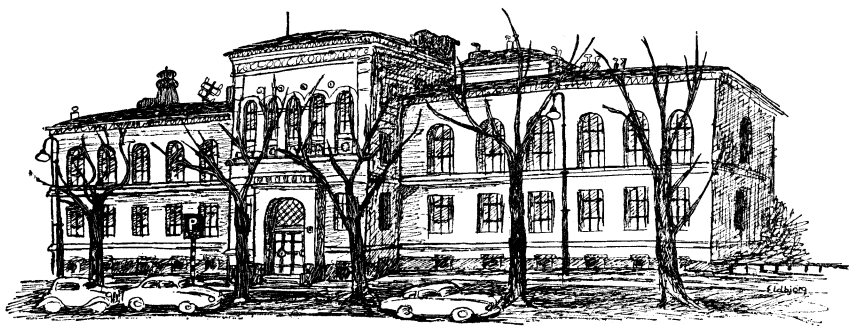
Minnemynten leve

Vi har i vår leder i dette nummer behandlet den tendens som gjør seg gjeldende til å slå politisk mynt på saker av upopulær natur. Nå er Stortinget også innbudt til å vedta annen myntslagning — nemlig minnemynten i anledning 1814.

Dette er et tiltak vi alle har gått og håpet at noen andre ville ta seg av og det er godt å se at så er tilfelle.

Når vi nå omtaler forslaget skyldes det mer en liten merkverdighet ved det. Det foreslås at differansen mellom produksjonsomkostningen og myntens pålydende skal deles ut til veldedige formål. Dette er en vakker tanke som vi håper får tilslutning. Det er en liten hake ved dette forslaget i og med at myntproduksjonen er overført til Norges Bank. Tidligere var pålydende av nypreget mynt en inntektspost i statskassen, men for Norges Bank kommer myntproduksjonen i samme stilling som seddelproduksjon, og pålydende føres ikke til inntekt. Det er derfor ikke noe overskott å dele ut, men dette løser seg nok. Norges Bank har jo allikevel ganske stort overskott sånn i det store og hele.

Vi vil gjerne nevne til overveieelse om man ikke burde gå atskilleg lenger. I og med at vi har med en minnemynt å gjøre kan det være mange ting som taler for å dele ut **hele** pålydende til veldedige formål. Hvis man også utvider dette prinsipp og anvender det på seddelproduksjonen tegner det seg mange muligheter både for jordbruket og fiske som burde stå sterkt i kampen om utdelingene. Når alt kommer til alt er det jo et bilde av Eidsvollforsamlingen på 100 kroner-seddelen, så den kan vel betraktes som en minneseddel.

PENSUMENDRING

Noen uærbødige betraktninger

Professor Frisch's statistikk-kompendium — studentenes største plage gjennom mange år — er nå ved å forsvinne fra pensum-listene. I stedet vil inngå tre bind utarbeidet av dosent Thorén Amundsen, og disse er ment å dekke pensum i teoretisk statistikk.

Disse tre bind — av hvilke to foreligger ferdig, og det tredje ventes ferdig med det første — stiller ikke så store krav til matematikkunnskaper hos studentene som Frisch's hefter gjør.

Mens dosent Thorén Amundsen i sine hefter ikke går så grundig inn på matematiske beviser som professor Frisch, men stort sett nøyer seg med å postulere at «det kan vises at...», så har hun til gjengjeld utvidet pensum litt og tatt med nyere statistiske metoder.

Selv om en synes å ha gjelden de «loven om den avtakende Frisch i pensum», så vil en del av heftene til professor Frisch, og professor Haavelmo, fortsatt gå inn som kursorisk pensum, — (hvilket vil si at de sjelden blir lest).

Resultatet av dosent Thorén Amundsen's arbeid er at studentene i dag — med de relativt små matematiske kunnskaper de har — faktisk er i stand til å lære litt statistikk, (uten at det dermed er sagt at studenten nå forstår statistikk bedre enn før).

Mens den teoretiske statistikk nå

begynner å bli «spiselig», så virker derimot den anvendte statistikk nokså «smakløs», slik den serveres for studentene i dag. Når den anvendte statistikk er å betrakte som «det mørke fastland», skyldes nok det i stor grad at pensum nesten utelukkende er søkt dekket i form av forelesninger. Og de færreste vil vel benekte at å finne «den røde tråden» i disse forelesningene er omtrent like enkelt som å finne den berømte «nåla i høystakken».

Det synes meg å være et nærliggende spørsmål om det ikke ville være en bedre anvendelse av midlene om en betalte en av de faste foreleserne for å utarbeide og utgi et hefte om sitt emne i stedet for å drive høytlesning fra sitt manuskript. En kan nok trygt si at en times lesning vanligvis vil være mer effektiv og produktiv enn en times forelesning.

Dette siste kan for en stor del også anføres for mange av våre andre fag, hvor pensum nå dekkes ved forelesninger. Det synes i det hele tatt å være en inngrodd oppfatning ved våre universiteter at den undervisningsform som består i at lærerne resiterer fra sine manuskripter er det eneste saliggjørende. Mens undervisningssystemet ellers er i støpeskjeen, foregår undervisningen ved Universitetet i stor grad i de tradisjonelle, kjedelige og ineffektive former.

New Deal?

Det er en kjent sak at studieforholdene ved Universitetet generelt sett er dårlige, og studieforholdene i Frederiksgate danner ingen unntagelse. Foruten at lesesalplassene er alt for få til å kunne dekke behovet, så er det også dårlig bevendt med seminar- og kolokvierom. Det kan nevnes at det finnes bare ca. 100 lesesalplasser i «Huset», mens det er ca. 350 sosialøkonomiske studenter. Videre står det bare to seminarrom — som er egnet til sådant bruk — til disposisjon, mens behovet er minst 4–5 rom.

Det skulle da være nærliggende å tro at Universitetets myndigheter ville søke å bedre forholdene, f. eks. ved å forsøke å leie rom utenfor selve Universitetet. — Nå ser det ut til at noe også vil bli gjort med disse forhold, — men ikke for å bedre dem. Det er nærmest avgjort at sosialøkonomene i den nærmeste fremtid vil miste fire rom til «naboen», Institutt for Marin Biologi. De rom en vil miste er studentutvalgets kontor, et seminarrom og to kontorer. Studentutvalget har sendt et protestskriv, men det er ikke ventet at dette vil endre de planene Universitetets myndigheter har. Sålenge en ikke har (eller har hatt) rektor valgt fra vårt fakultet er det lite trolig at noe overhodet kan endre disse planene.

Public-relation

Studentutvalget har i et brev til Sosialøkonomisk Samfunn foreslått at det opprettes et Public-relation-utvalg, som skal arbeide for å gjøre sosialøkonomene mer kjent i det private næringsliv.

Det er studentenes mening at det private næringsliv har for liten — og dels feilaktig — kjennskap til det sosialøkonomiske studium, og følgelig ikke vet hvilken nytte de kunne ha av å ansette en økonom. Det skulle være rimelig å tro at sosialøkonomene skulle kunne ta opp konkurransen med sivil- og bedriftsøkonomer i langt større utstrekning enn hva tilfelle er i dag. En får da håpe at et Public-relation-utvalg vil kunne gjøre noe på dette område. I alle fall er det på høy tid at noe blir gjort.

Frederik .

«Tilbake til kjellerånden» var slagordet i Frederiksgate 3 for 17 år siden, slik det kom til uttrykk i en lederartikkel i et av de første nummer av «Stimulator» — «Sosialøkonomen»s forløper. Dette slagord har også ligget bak det arbeid som i den siste tid har vært nedlagt for å gjenskape et godt — faglig såvel som ikke-faglig — miljø i «Huset». Dette arbeid har resultert bl. a. i stiftingen av en egen studentforening, — offisielt en underavdeling av Sosialøkonomisk Samfunn — som for fremtiden vil ta seg av arrangement av møter, fester etc. Studentforeningen ble døpt Frederik, og hvorfor dette navn ble valgt skulle det ikke være nødvendig å redegjøre for.

Som ledd i bestrebelsene for å styrke miljøet er det startet et

eget husorgan «Observator», som vil komme med sitt første nummer først i mars. Og det kan i den anledning nevnes at fra og med dette nummer er det redaksjonen av «Observator» som vil stå for denne spalten. «Observator» vil for en del komme til å gå i «Stimulator»s fotspor, men vil også bli søkt gitt sin egen «personality».

Bakgrunnen for disse tiltak er det store antall sosialøkonomiske studenter en har fått de siste år. Det regnes med at det er ca. 350 som studerer sosialøkonomi nå, og da det i «Huset» er bare ca. 100 lesesalplasser, har de fleste studenter sin daglige virksomhet utenfor Frederiksgt. Disse forhold har forsterket behovet for tiltak som kan bidra til å skape et faglig miljø i Frederiksgt. igjen.